

ORTOGRAPIYA HA HINIGAUNON

Ortograpiyang Hinigaunon

ORTOGRAPIYA HA HINIGAUNON

Ortograpiyang Hinigaunon

ORTOGRAPIYA HA HINIGAUON

Karapatang-sipi © 2024 ng Kagawaran ng Edukasyon Dibisyon ng Lungsod ng Gingoog, Dibisyon ng Lungsod ng Cagayan de Oro, Dibisyon ng Probinsiya ng Misamis Oriental, Dibisyon ng Lungsod ng Iligan, Dibisyon ng Lungsod ng El Salvador, Region X – Northern Mindanao, Translators Association of the Philippines, Inc., at Komisyon sa Wikang Filipino.

RESERBADO ANG LAHAT NG KARAPATAN. Walang bahagi ng librong ito ang maaaring sipiin o gamitin nang walang nakasulat na pahintulot mula sa may-akda at tagapaglathala.

Disenyo ng aklat nina Raymund T. Mandahinog, Danejane P. Mandahinog, at Marlon P. Balansag.

Catalog-in-publication Data

Rekomendadong Lahok:

Ortograpiya ha Hiniguanon = Ortograpiyang Hiniguanon.—
Manila : Komisyon sa Wikang Filipino,
2023, c2023.
pages ; cm

ISBN 978-621-450-312-4 (hardbound)
ISBN 978-621-450-313-1 (pdf)

1. Hiniguanon language — Study and teaching.
2. Hiniguanon language — Study and teaching - Translations into Filipino. Philippines. I. Title.

499.21807 PL5955.9.H5 2023 P320230233

Inilathala ng

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO
Gusaling Watson, 1610 Kalye J. P. Laurel
San Miguel, 1005 Maynila
Tel. (02) 899-606-70
Email: komfil.gov.ph
Website: www.kwf.gov.ph

MGA TAGU

Nilalaman

VII

MENSAHE
Mensahe

XXXVI

PAGSUGUD
Pambungad

40

GRAFEMA
Grafema

54

**TAMPOD/TAMPĔD DAW
PUGTAMPOD - TAMPODON/
PUGTAMPĔD-TAMPODĔN**
Pantig at Palapantigan

58

PUGBATBAT KU KAGI/KAIKAGI
Pagbaybay na Pabigkas

64

**PUGHAN-AY/PAGHAN-AY
HU LALANG KU IGSULAT**
Pagbaybay na Pasulat

70

**DIGRAPU DAW SALOPING-KALAGONG/
SALĔPING-KALAGĔNG**
Digrapo at Kambal-Katinig

78	PUGBAYLU-BAYLU KU “DD” DAW “R” Pagpapalit ng “Dd” at “Rr”
82	MGA TUBLUK Mga Tuldik
88	GAMUT KU GITLING Gamit ng Gitling
92	MGA NGADAN Mga Pangalan
102	SU PUGHINANG KU ORTOGRAPIYA HA HINIGAUNON Ang Pagbuo ng Ortograpiyang Hinigaunon
110	KASAYSAYAN KU PAGHINANG KU ORTOGRAPIYA Kasaysayan sa Pagbuo ng Ortograpiya
114	APENDIKS Apendiks

PUGBATBAT

Mensahe

PUGBATBAT

Assakaamu alaikum.

Igpa-uma ku diyan ta inyo su adagi tungkay ha pakigduma ku duun ku Schools Division ta Gingoog City daw duun daan ku Dipaltaminto ku Edukasyon- Lihiyon X duun ku pughinang yu ku kaamulan ku matongtong ha Pilipino ha lumad daw duun daan ku Kandan ha gilay duun ku *Ortugrapiya ha Hinigaunon*.

Su hinigaunon ha inikagiyan ku kada Pilipino ha lumad ha mga otaw sabuwa matongtong daw bulawanon duun ku mga kaagsob daw gilay. Duun ku kada tipak, toos, puglagong iyan hain tandoka ku pudo ha mga inikagiyan ha maikagi taw duun ku mga panud ku mga laas duun ku Kandan gabi ha mga hinang daw gilay ha migpangal daw migmaagsob daan sidan.

Su *Ortugrapiya ha Hinigaunon* na pinaayonan kay ha makadayon kay daw masulisuli daw maaha day su pugkilala ku pug-ikagi ku Hinigaunon ha inikagiyan. Duun ku kada madalom daw malugon ha puglitok daw puglagong ku Higaunon ha banuwa. Su Kanay na pamis-ay kay ha su pugduma daw pugsabot duun ku Pilipino ha gilay daw ku mga kabukalagan daan.

Ku Schools Division ta Gingoog City daw duun ku Dipaltaminto ku Edukasyon-Lihiyon X, Kanak na nangitok aku kapangal yu pugpakilala ha pangamol yu ku Ortugrapiya ha Hinigaunon. Daw hain makaila ku kabis-ay daw makapaitok duun ku mga igtoon duun ku mga ugtoon ha mga bata, undag duun ku mga higanunon ha mga bata ha ugtoon daw duun daan ku pudo ha mga Higaunon ha banuwa.

Duun daan ku DepEd ha mga nangatongdanan daw duun daan ku-IPED ha iyan iyan nandaldag ku pudo,daw duun ku mga Higaunon ha banuwa undag daan su mga datu daw babaiyon duun ku sampulo daw sabuwa ha banuwa (12) ha dini ta Lihiyon X, ig-ila ku diyan ta inyo su adagi tungkay ha pugpasalamat daw kabayabanya ku duun ku pughinang yu duma ku Dipaltaminto ku Edukasyon, su pugbulig yu na dagi tungkay ha makabulig ku pugpanindalan duun ku amin duun pigkaulongana ku mga inikagiyan ha makaila

MENSAHE

Assakaamu alaikum.

Ipinaabot ko ang aking taos-pusong pagbati sa Sangay ng mga Paaralan ng Lungsod Gingoog at sa Kagawaran ng Edukasyon-Rehiyon X sa inyong pagdiriwang ng ating masiglang etnikong kulturang Pilipino sa pamamagitan ng *Ortograpiyang Hinigaunon*.

Ang mga wikang katutubo ng bawat pangkat etnikong Pilipino ay isang kayamanang punò ng karunungan at tradisyon. Inilalahad ng bawat kurba, tuldik, at asento ng mga wikang ito ang kuwento ng katapangan, katatagan, at talino ng ating mga ninuno.

Sa pamamagitan ng *Ortograpiyang Hinigaunon* ay masasaliksik pa natin nang higit na malalim ang pagiging masalimuot at pagkakaiba ng mga salita ng wikang Hinigaunon. Sa bawat pahinang binubuklat natin, pinalalakas natin ang tinig ng pamayanang Higaunon. Pinalalakas natin ang ating ugnayan at pag-unawa sa kultura at pamanang Pilipino.

Sa Sangay ng mga Paaralan ng Lungsod Gingoog at ng Kagawaran ng Edukasyon-Rehiyon X, binabati ko ang inyong mga pagsusumikap na mailunsad ang Ortograpiya ng Hinigaunon. Ito ang nagsisilbing inspirasyon upang magpursige sa pag-aaral ang ating mga mag-aaral, lalo na ang ating mga mag-aaral na katutubo at ang buong pamayanan ng Higaunon.

Sa ating mga opisyal ng DepEd-IPED focal person, at IP community elders na mula sa 12 tribo ng Rehiyon 10, labis na nagpapasalamat ako sa inyo sa pakikipagtulungan ninyo sa Kagawaran ng Edukasyon. Ang inyong tulong ang nagsilbing tulay ng mga wika at nagpapatibay ng pagpapatuloy ng panghabampanahong pagkakaibigan. Isinusulong ng Opisina ng Pangalawang Pangulo at ng Kagawaran ng Edukasyon ang paglinang ng pamanang Pilipino. Layon nating ipreserba ang bawat natitirang relikyang nakalipas.

ku ikadagway daw makapadayon taw su huda katamanan ha pug-dumaduma taw. Su balay ku Vice President duma ku Dipaltaminto ku Edukasyon igpaaha su pug-atiman daw pugpandaya ku Pilipino ha mga kabukalagan. Kanay na ugpanigudo kay ha mapandaya su kada ha nababalay pa mga nasama gabi ha anay. Kabayaan day ha mapangulawit daw mabukalag daw masabuwa su mga bata ha ug-toonan daw makakilala sidan ku mga bag-u ha igtoon Kandan ha makaila Kandan ku kabis-ay ku pughinang ku bisan ino ha ikadag-way dan, ba ilahan taw daan ku panoos daw adagi ha pug-aha su Pilipino ha mga panud.

Adaw ku Sayuda daw Bigola-kanay ig-ila day diyan ta inyo su gahi-nawa day duma ku kalinaw daw duun ku kasabuwa kaniw.

Su pudo ha hinang taw na pudo duun ku Makagagahom, daw duun ku Nasud daw ku Pamilya ku Pilipino.

Shukran.

SARA Z. DUTERTE

Vice-President of the Philippines

Secretary of the Department of Education

Nais nating magpalaki ng mga makabayang mag-aaral na may makabagong kasanayan ngunit may paggalang at pagpipitagan sa kasaysayan ng mga Pilipino.

Adaw ku Sayuda daw Bigula—Sama-sama nawa tayong mabuhay sa kapayapaan sa pagkakaisa.

Ang lahat ng ginagawa natin ay para sa Diyos, sa Bayan, at sa Pamilyang Pilipino.

Shukran.

SARA Z. DUTERTE

Pangalawang Pangulo ng Pilipinas

Kalihim ng Kagawaran ng Edukasyon

PUGBATBAT

Su pugkahinang tain ha Ortograpiya maikagi ta ha sabuwa ha nahinang ha adagi ha kalampusan alang ku pakigbisug ku tribu ha Higaunon. Kay para ku kasayuran ku kadakulan, gabi ha anay mahinay su pagsuporta ko tain tungod kay hudâ ko pa kasabot sag kapayanan-an. Piro pugkalugay natun-an ko daw nasabut su kahiluwasan daw sagkapayanan-an tain ha Ortograpiya. Doon migsugod sa kapangal ko daw kabayâ-bayâ ko kay iyan diay hain mahinang ha dalan ha mahinay-hinay su pugdaug-daug, pogsulaaya kaniw o bullying daw discrimination matud pa ku English pa ha pugkaikagi.

Ba kiw ay man iman tagsulaaya ku otaw ha kuna tribu, piro ko ba taw pughuna-hunaa yang kiw man tungkay ha Pilipino ha lumad o tahal ha tumitima ta nasud Pilipinas unya tungkay ha masakit kay sa kasagaran ha tagsulâ kaniw mga langyaw ha mga otaw. Busa kinahanglan ha malugay daw madali kinahanglan ha maawa hain na kahimtang kay adagi sa pugpaka-epikto kaniw labi un ku mga kabataan taw daw mga kaliwatan o kaniw ha patuadon.

Inu ha pamaagi sain sabuwa hain sa pighinang taw wa Ortograpiya tungod kay sa tagsula kaniw mismo sidan hudâ dan katun-i sa kamatuoran, hudâ dan kasabot sa katinuoran daw hudâ dan man katundok ku inu gayud sa tungkay daw insakto ha pamatasan ko lano ha Higaunon kay sa tinuod lang su tiunay ha mananaw ha batasan, makatao, maka-Diyos doon tag kaahâ ko tungkay ha Higaunon. Iling pananglit ku pugkaminahudon, marispito ku laas doon tain kay bisan su pugngadan ku ngadan ko Laas din, hadî din basta-basta ngadanan tungod ho pugtahod daw pugrispito, custom daw tradition matod pa ko Ininglish sa pog-ikagi. Busa pigkinahanglan gayod ha mahimo daw mahuman hain ha hinang taw ha Ortograpiya kay yan hain dalan ha makasulod doon ku tag ngadanan ku Curriculum doon ku DepEd para maapil doon ku tagtoonon o subject ku mga bata daw doon ka tayan masabot ku sunod ha kaliwatan daw patuadon so batasan sikiw sa tribu wa Higaunon.

Busa tungod tain, adagi-dagi sa mga pasalamat ko mga otaw ha migbudlay, mighagu, daw naningkamot para mugmalampuson

MENSAHE

Ang pagkabuo ng Ortograpiyang ito ay masasabi nating isang malaking tagumpay mula sa pakikibaka ng tribung Higaunon. Para sa kaalaman ng lahat, naging mahina ang aking pagsuporta sa mga gawaing tulad nito noong araw dahil hindi ko alam kung saan ito patutungo. Ngunit nang lumaon ay naintindihan ko ang kahulugan at ang patutunguhan ng Ortograpiyang ito. Doon nagsimula ang aking ganyak sapagkat ito'y naging daan upang unti-unting wakasan ang lahat ng uri ng panlilit at diskriminasyon sa tulad naming tribu.

Bakit ba kami minamaliit ng mga tao na hindi tribu, na kung tutuosin ay kami ang tunay na Pilipino – ang tunay na taga-Pilipinas. Ang mas masakit ay ang lilitin ng mga tãong hindi naman tagaatin. Kayâ kailangan na wakasan ang ganitong karanasan sapagkat malaki ang epekto nito sa aming mga kabataan at sa susunod pang salinlahi.

Ang pakakaroon ng Ortograpiyang ito ay ang pagkakataon ding matutuhan ng lahat kung ano ang mga kaalaman ng tribu tulad ng tamang pag-uugali. Sa tribung Higaunon, likâs ang pagiging makatao at maka-Diyos. Likâs din sa mga Higaunon ang pagiging magalang sa kanilang mga magulang at nakatatanda. Katunayan, biling bahagi ng aming kultura, hindi basta-bastang binibigkas ang pangalan ng mga magulang at matatanda. Kayâ naman kinakailangan talaga ang pabuo ng Ortograpiyang ito at nang maging bahagi ng kurikulum ng DepEd at ito'y lubos na maituro sa mga kabataan namin at tuluyang maging gabay ng susunod na salinlahi o henerasyon ng tribung Higaunon.

Dahil dito, malaki ang aking pasasalamat sa mga tãong nagtrabaho, naghirap at nagsumikap upang magtagumpay sa paggawa ng

hain sa Ortograpiya bisan paman matod pa ha madakol sa nalambagan ha problema apan huda kiw surrender huda kiw tagoon ku hadi ba taw pinamis-ayi sa pughinang taw doon.

Busa, hadî mahimo ha hadî taw pasalamatan su mga otaw ha migbudlay, mig-antus, migsakripisyo para ko kalampusan tain ha nahinang taw ha Ortograpiya labi-un sain ha mga otaw: Dr. Jesnar Dems S. Torres, CESO V, Schools Division Superintendent ta Gingoog City; Mrs. Mary Ann M. Allera, Assistant Schools Division Superintendent ta Gingoog City; Mr. Marcel Tagalogon, PSDS ta Misamis Oriental Division; Dr. Ernesto Perez, PSDS ta Iligan City Division; Dr. Rey Maghuyop, EPS-Math at Cagayan de Oro City Division; Mrs. Asther Gallega, PSDS ta El Salvador City Division. Su mga mig-facilitate tain ha paghinang ku Ortograpiya, mga membro ku Translators Association of the Philippines (TAP) daw Komisyon sa Wikang Filipino (KWF): Ms. Josephine S. Daguman, Senior Consultant in field Linguistics; Ms. Noemi L. Dumalaug, TAP Language Education and Development (LEAD) Domain Director; Ms. Marie Israel E. Castillo, Facilitator; Ms. Rosario S. Vilorio, Mr. daw Mr. Quezonello and Mrs. Aida Binayao, Resource Person napuon ku Bukidnon; Ms. Rossini Lomocso, Contributor; Mr. James M. Daguman, TAP Executive Director; daw mga lider ku DepEd dini ta Region 10 ha pinanguluhan su Regional Director Dr. Arturo B. Bayocot, CESO III. Special mention ku Mrs. Josephine S. Valledor, IPed Focal Person ta DepEd-Region X, Datu Kasandigan Landy V. Mandahinog, overall Coordinator for Higaunon Orthography, daw labi un ku pangulo taw ku lalima ha probinsya: Agusan del Norte, Agusan del Sur, Bukidnon, Lanao del Norte, daw Misamis Oriental: Datu Nilo Mansaulog Manpatilan, Provincial Board Member ta Agusan del Sur; Datu Manlindahay Fidelino S. Mandahinog, Datu Pigsaulangan Ruben Mandahinog, Datu Manbinongkas Ramon Mandokita, bisan ku diya un hain kandin ta lain ha kalibutan apan hadi ko gayud hain lipatan kay gawas ha laas ko daw amay ko yan hain sidan original ha tag-ibit ku tungkay ha lagimo. Datu Hulokoman Eladio Lutao, Datu Tulunghaan Mark Anthony Lutao, Datu Atras Manhomosay, Datu Budlowa Anshagan, su IPMR ta syudad ta Gingoog Datu Sinangonan Estoriano S. Mandahinog, Bae Nay-anggaan Rosemarie M. Abutan, IPMR taw ta Lungsod ta Magsaysay Bae Manlantaw Melanie M. Polinar, daw sa duma pa ha mga IPMR, mga Datu, Basbasunon, mga Bae salamat ku pugpaningkamot yo para sain na Ortograpiya magmalampuson. Pasinsya kaw un daan sa huda ko kangadani ba ad pasayluwa ku

Ortograpiyang ito. Kahit sa kabila ng maraming pagsubok, hindi kayo sumuko.

Kayâ naman, hindi maaaring hindi pasalamatan ang mga táong ito na nagsumikap at nagsakripisyo upang matapos ang Ortograpiyang ito: Dr. Jesnar Dems S. Torres, CESO V, Schools Division Superintendent ng Lungsod Gingoog; Gng. Mary Ann M. Allera, Assistant Schools Division Superintendent ng Lungsod Gingoog; G. Marcel Tagalogon, PSDS ng Misamis Oriental Division; Dr. Ernesto Perez, PSDS ng Lungsod Iligan Division; Dr. Rey Maghuyop, EPS-Math at Lungsod Cagayan de Oro Division; Gng. Asther Gallega, PSDS ng Lungsod El Salvador Division. Sa mga nag-facilitate nitong pagsulat ng Ortograpiya, mga miyembro ng Translators Association of the Philippines (TAP) at Komisyon sa Wikang Filipino (KWF): Dr. Josephine S. Daguman, Senior Consultant in Field Linguistics; Bb. Noemi L. Dumalaug, TAP Language Education and Development (LEAD) Domain Director; Bb. Marie Israel E. Castillo, Facilitator; Bb. Rosario S. Vilorio, G. Quezonello at Gng. Aida Binayao, Resource Person gáling ng Bukidnon; Bb. Rossini Lomocso, Contributor; G. James M. Daguman, TAP Executive Director; at mga opisyal ng DepEd sa Rehiyon 10 na pinanguluhan ng Regional Director Dr. Arturo B. Bayocot, CESO III, espesyal na pasasalamat kay Gng. Josephine S. Valledor, IPed Focal Person ng DepEd-Rehiyon 10, Datu Kasandigan Landy V. Mandahinog, Pangkalahatang Tagapag-ugnay para sa *Ortograpiyang Hinigaunon*, at lalong-lalo na sa mga lider ng limang probinsiya ng Agusan del Norte, Agusan del Sur, Bukidnon, Lanao del Norte, at Misamis Oriental: Datu Nilo Mansaulog Manpatilan, Provincial Board Member sa Agusan del Sur; Datu Manlindahay Fidelino S. Mandahinog, Datu Pigsaulangan Ruben Mandahinog, Datu Manbinongkas Ramon Mandokita, sumalangit nawa ang kaniyang kaluluwa pero hindi ko sila malilimutan hindi dahil sila ang aking mga magulang kundi sila ang isa sa orihinal na nagsasabuhay ng orihinal na lagimo. Datu Hulokoman Eladio Lutao, Datu Tulunghaan Mark Anthony Lutao, Datu Atras Manhomosay, Datu Budlowa Anshagan, ang IPMR sa Lungsod Gingoog Datu Sinangonan Estoriano S. Mandahinog, Bae Nay-anggaan Rosemarie M. Abutan, IPMR ng Lungsod Magsaysay Bae Manlantaw Melanie M. Polinar, at iba pang mga IPMR, mga Datu, Basbasunon, mga Bae maraming salamat sa pagpupursigi ninyo para sa tagumpay ng Ortograpiya. Pasensiya na kayo kung hindi ko man kayo lahat maisa-isa na mapangalanan sa

sampulò ha pasaylo basta apil kaw tanan ku pasalamat ko kaniw
hain taan ha pighaguan ha hadî hain lumampos ku kuna kiw iyan.

Hadî daan hain yan katapusan ha pugduma taw ku pakigbisug ko
hadî yan pa hain sinugdanan ku pugduma-duma taw. Mabuhay
tribung Higaunon, mabuhay DepEd, mabuhay NCIP, mabuhay
TAP daw KWF dumahan kiw ku dumalungdong, daw Amay taw ha
miglimbag daw migtanhaga, Amay taw ha mogbabaya a migmoniya
ta lumpad ha mighinang ta dalantag ha mig-utaw-utaw kaniw ta
anay ta limbagon kiw ta anay ladawanon kiw ta tiyodungon sa
langit.

DATU SALAGAAN ALLAN M. MANDOKITA
IPMR, Probinsya ta Misamis Oriental

pagpapasalamat pero kalakip kayong lahat na nagpursige upang
matapos ito.

Ito'y hindi katapusan ng ating paglalakbay bagaman ay simula ng
ating pagsama-sama. Mabuhay ang tribung Higaunon, mabuhay
ang DepEd, mabuhay ang NCIP, mabuhay ang TAP at KWF. Pagpalain
nawa tayo ng Maykapal, ni Bathala na siyang Amang Lumikha ng
lahat ng bagay, sa langit man o sa lupa.

DATU SALAGAAN ALLAN M. MANDOKITA
IPMR, Probinsiya ng Misamis Oriental

PUGBATBAT

Su pughinang ku *Ortograpiya ha Hinigaunon* dini ta syudad ta Gingoog iyan adagi ha kalampusan ha natimû taw. Su matong-tong/matêng-têng ha pogpaahâ/pëgpaahâ ku mga kagi/ikagiyun subay ku kultura daw tradisyun ha iyan nasunud gabi-anay hantud iman.

Iyan paman, adagi su pasalamat ku ta Department of Edukasyon (DepEd), City Division Office, pinaagi ku School Division Superintendent, Dr. Jesnar Dems S. Torres, PhD, CESO V, daw Mr. Landy V. Mandahinog, IPED Focal Person/PSDS daw duma pa ha mga ahensiya ha mahinang hain su ortograpiya taw. Iyan hain mahinang ha sumbanan ku insaktu ha pugbatbat daw ikagihun duun ku Hinigaunon.

Isabun ku, tagu duun ku kanak ha gahinawa, adagi su pasalamat ku ta inyu pudu daw mabuhi kiw alan.

DATU SINANGUNAN ESTORIANO S. MANDAHINOG
City Councilor - IPMR

MENSAHE

Ang pagsulat sa *Ortograpiyang Hinigaunon* sa lungsod ng Gingoog ay isang malaking pagpupunyagi na nakamit natin. Ang tamang pagsasabi ng mga salita na nakapaloob sa kultura at tradisyon na naging nakagawian pa noon hanggang sa kasalukuyan.

Kayâ naman, taos-puso ang aking pasasalamat sa Department of Education (DepEd), Gingoog City Division Office, sa pangunguna ng ating butihing School Division Superintendent, Dr. Jesnar Dems S. Torres, PhD, CESO V, at Mr. Landy V. Mandahinog, IPED Focal Person/PSDS at sa iba pang ahensiya na naging kaakibat sa pagsulat ng ortograpiyang ito. Ito ay magiging gabay sa pagtuturo at pagsasalita ng Hinigaunon.

Uulitin ko, mula sa kaibuturan ng aking puso, malaki ang aking pasasalamat at mabuhay tayong lahat.

DATU SINANGUNAN ESTORIANO S. MANDAHINOG
City Councilor - IPMR

PUGBATBAT

Kabayaan ku ha igpadayag su adagi ha pugpasalamat ku, daw pugtahod ku ku pudo ha nanigudo ku pughinang ha mahinang hain sa pinakamatoos ha Higaunon Orthographic information. Su pugpanigudo yu iyan hain pinakamatontong daw pinakamatoos duun ku duma taw ha mga otaw daw su kulturanhon ha kabilin.

Ku pugpreserba ku oral tradition (panud) taw na adagi hain tungkay ha hinang ba tungod tain ha sinulat ha manuskrito na iyan hain adagi ha dalan gabi ha anay daw hantod ku ugkasinaluwan taw ha panahon, daw tungod tain na amin taw on paman adagi ha pughinam ha su tradition taw (Panud) mugpabilin ha bubuhay pada duun ku mga umama ha bag-u ha mga katuadan taw. Su pughinang yu daw pugpalambo tain ha orthographic knowledge ha kinahanglan ha masulat su kaniw ha inikagiyan daw mapandaya, na sabuwa hain ha malugon tungkay ha hinang. Daw pinaniguduwan daan hain ha su inikagiyan taw na huda kaalati daw huda kaamuti daw malumo on paman ha masabot. Daw tain ha mga adaw payanaon duun ku ugkasinaluwan taw ha mga adaw, nangitok a daw nabayaan ku daan tungkay su bon lalag yu ku pugpresirba taw ku hinigaunon ha inikagiyan daw ku kultura.

Su pugbulig yu adagi hain ha nabayaan ku daw duun daan ku kadakulan. Hain sa sinulat ha manuskrito na iyan hain dalan gabi ha anay hantod ku ugkasinaluwan taw ha mga adaw, ku pug-ila ku dalan ku mga katuadan, na inilahan kiw ku pugpadayon ku pugkilala daw ku pugsabot ku kaniw ha pinakamatoos ha kultura. Salamat tungkay ku pudo ha nanigudo ku pugbulig tain daw ku bon lalag yud. Su pugpanigudo yu na tungkay makaila ku kadasig, daw adagi daan tungkay ha mapasalamaton ku ino sa na hinang yu ha napungaha, pada ku pugpreserba ku mga kabilin taw.

Daw adagi daan tungkay su pugpasalamat ku ku mga laas daw mga datu ku Higaunon ha tribo ha napuun ta Agusan del Norte, Agusan del Sur, Misamis Oriental, Bukidon, daw ta Lanao del Norte, ku pudo ha mga bon lalag dan su pugpreserba ku tungkay matoos ha bulawanon ha kultura daw kabilin, ku pugpadayon ku pugkasabuwa, daw ku pug-ahâ daw pugbantay ku mga kabilin ha bugta taw ha iyan gayud bonal makaila kaniw ku pugpaitok

MENSAHE

Nais kong ipahayag ang aking taos-pusong pasasalamat at paggalang sa inyong lahat na nagsumikap na lumikha ng mahalagang impormasyong ng *Ortograpiyang Hinigaunon* na ito. Ang inyong mga pagsisikap ay napakahalaga para sa ating mga tao at sa ating kultural na pamana.

Ang pagpapanatili ng ating oral na tradisyon ay isang malaking gawain, ngunit sa pamamagitan ng nakasulat na manuskrito, mayroon tayong mas magandang pagkakataon na panatilihing buháy ang ating mga tradisyon para sa mga susunod na henerasyon. Ang iyong gawain sa pagbuo ng kaalaman sa ortograpiya na kailangan upang maisulat nang tumpak ang ating wika ay napakahalaga. Tinitiyak nito na ang ating wika ay nananatiling pare-pareho at naiintindihan, ngayon at sa hinaharap. Hinahangaan ko ang iyong dedikasyon at hilig sa pagpapanatili ng ating wika at kulturang Higaunon.

Ang iyong mga kontribusyon ay pahahalagahan ng marami. Ang nakasulat na manuskrito na ito ay nagsisilbing tulay sa pagitan ng ating nakaraan at ng ating hinaharap, na nag-uugnay sa mga henerasyon at nagbibigay-daan sa atin na patuloy na pahalagahan at unawain ang ating natatanging kultura. Salamat sa lahat para sa inyong pagsusumikap at pangako. Ang iyong mga pagsisikap ay tunay na nagbibigay inspirasyon, at ako ay nagpapasalamat sa lahat ng inyong ginawa upang mapanatili ang ating pamana.

Ipinaaabot ko ang aking taos-pusong pasasalamat sa mga kagalang-galang na Matatanda at pinuno ng Tribu Higaonon mula sa Agusan del Norte, Agusan del Sur, Misamis Oriental, Bukidnon, at Lanao del Norte. Tunay na kapuri-puri ang ating hindi natitinag na pangako sa pagpapanatili ng kanilang mayamang pamana sa kultura, pagpapaunlad ng pagkakaisa, at pangangalaga sa mga lupaing ninuno. Ang aming visionary leadership at malalim na

duun ku duma ha mga otaw. Su pug-ahâ taw ku katungdanan daw mapadaluman daan su natun-an na iyan hain makaila ku kadasig, leaving an indelible mark on the Higaonon Tribe's history and ensuring a brighter future for generations to come.

DATU MANSAULOG NILO MANPATILAN

Provincial Board Member, Esperanza, Agusan Del Sur

karunungan ay nagsisilbing inspirasyon, na nag-iiwan ng hindi maalís na marka sa kasaysayan ng tribung Higaunon at tinitiyak ang isang mas maliwanag na hinaharap para sa mga susunod na henerasyon.

DATU MANSAULOG NILO MANPATILAN

Provincial Board Member, Esperanza, Agusan Del Sur

PUGBATBAT

Su Department of Education, Region X, matangkaw su dughan day daw mapasigarbuhun ku pudu ha mig-ilâ ku panahun iyan mahinang su *Ortograpiya ha Hinigaunon*. Kanak ha tungkay ha kabayâ-bayâ.

Iyan hadî malapawan ha kadaugan duun ta kaniw/kanit ha sùlud ha mga Higaunon. Ahaun taw ha su Tribu ha Higaunon maadagi su naamul duun ku kaniw/kanit ha mga Pilipino. Su pugsuli-suli ku panud daw su mga kabanata tai/taini iyan migpadagway ku kaniw/kanit ha istraktura duun ku Pambansang Wika taw. Iyan paman su *Ortograpiya ha Hinigaunon* hadî dâ pugpakiyala ku inikagiyang bâ iyan tulay payanaun ku pugkasabuwa ku Pilipino.

Makauma man su panahun daw mugdakulâ su nagkalingu-lingu ha henerasyon, su hai/haini ha Ortograpiya mahinang ha giya ku kada Higaunon ha mautaw. Iyan hai/haini mug-ahâ ku kalambuan daw su mga kabag-uhan ha mahinagap ku naikagi ha kultura. Iyan pa man, maipasigrabu taw duun ku pudu kalibutan ha kaniw/kanit ha mga Pilipino nakahinang ku nangkabuuk ha *Ortograpiya ha Hinigaunon*.

Nangkabuuk ha kadaugan daw tungkay a ha mapasalamatun.

Mabuhay su Pilipino! Mabuhay su Higaunon!

Maalagadun,

ARTURO B. BAYOCOT, PhD, CESO V
Regional Director

MENSAHE

Ang Kagawaran ng Edukasyon, Region 10 ay liyad ang dibdib at ipinagmamalaki ang lahat ng nagsasakripisyo at nagtitiyaga upang mabuo ang *Ortograpiya ha Higaunon*. Aking taos-pusong pagbati.

Ito'y hindi matatawarang tagumpay na maiaalay natin sa ating mga kapatid na Higaunon. Masasalamín na ang kulturang Higaunon ay may mahalagang ambag sa ating pagka-Pilipino. Ang pagtahi-tahi sa kasaysayan at sa mga kabanata nito ay mas nagpapaintindi sa atin sa estruktura ng ating pambansang wika. Tunay na ang *Ortograpiya ha Hinigaunon* ay hindi lang pagkilala sa isang natatanging katutubong lengguwahe kundi ito'y nagtutulay tungo sa mas nagkakaisang Pilipino.

Lilipas man ang panahon at uusbong man ang iba't ibang henerasyon, ang ortograpiyang ito ay magsisilbing gabay sa bawat Higaunon na isisilang. Ito'y tatanglaw sa kaunlaran at sa mga pagbabagong magaganap sa nasabing kultura. Sa ganoon, maipagmamalaki natin sa buong mundo na tayong mga Pilipino ay nakabuo ng isang *Ortograpiya ha Hinigaunon*.

Isang pagpupunyagi at aking lubos na pagpapasalamat.

Mabuhay ang Pilipino! Mabuhay ang Higaunon!

Ang inyong abang lingkod,

ARTURO B. BAYOCOT, PhD, CESO V
Panrehiyong Direktor

PUGBATBAT

Mabuhay!

Su pugtahod ku ha napuun duun ku anay Distrito ta Misamis Oriental.

Kabayaan ku ig-ila diyan ta inyo su pinakamatoos ha pugtahod ku duun ku Komisyon sa Wikang Filipino tungod ku libdu dan ha tagadanan ku *Ortograpiya ha Hinigaunon*, daw napungahan tungod daan ku bulig ku Katangkawan ku Edukasyon daw Palaglumbad Association of the Philippines, Inc. (TAP).

Su pugkahuman taini ha libdu na sabuwa haini ha makapamatood ha tungkay madagway daw makaila ku katoos duun ku Komisyon ng Wikang Filipino na “daw mapungahan daw pamadayon su puglambo daw puggamit ku Filipino ha sabuwa Matongtong ha inikagiyan daw ta amin pa daan duun tagpandaya ku mga hinigaunon ha inikagiyan dini ta Pilipinas tungod ku pugkasibuta daw pugdinisiga daw pusabuwa duun ku ikahungayam ku pudo.”

Su pughuman tain ha libdu na sabuwa ha tungkay makabulig duun ku pudo ha mga magtutudlo, mga studyanti, mga matatao, daw su pudo ha mga otaw dini ta Misamis Oriental daw su duma pa kabahin dini ta Hilagang Mindanao daw tungod tain na matun-an on paman daw masaysay su pugsulat daw puggamit ku Hinigaunon ha inikagiyan, daw sabuwa ha makabulig daw sabuwa ha makapanulod duun ku pug-iskwela dan duun ku tungkay madalom pa pugsabot duun ku kaniw ha inikagiyan ha Hinigaunon.

Su tungkay ha madalom ha pugsabot duun ku inikagiyan taw hadi da duun ku inikagiyan ha Hinigaunon, ku hadi duun daan ku sabuwa inikagiyan taw ha iyan su Wikang Pambasa ha su tagadanan ku Wikang Filipino, daw iyan paman makaila ku pugkasibuta taw daw pugkasabuwa taw duun.

Daw iyan paman ha pandayaon taw daw hadi taw lipatan su pugpandaya duun ku kaniw ha inikagiyan.

Mabuhay ang Komisyon sa Wikang Filipino!

CHRISTIAN S. UNABIA

Representative

First District, Misamis Oriental

MENSAHE

Mabuhay!

Pagbati mula sa Unang Distrito ng Misamis Oriental.

Nais kong ibigay ang pinakamainit kong pagbati sa Komisyon sa Wikang Filipino sa kanilang matagumpay na paglilimbag ng kanilang aklat na pinamagatang *Ortograpiya ha Hinigaunon*, na nailimbag sa tulong ng Kagawaran ng Edukasyon at Translators Association of the Philippines, Inc. (TAP).

Ang paglilimbag ng aklat na ito ay isang patunay ng napakagandang adhikain ng Komisyon ng Wikang Filipino na “Itaguyod ang patuloy na pag-unlad at paggamit ng Filipino bilang Wikang Pambansa habang pinapangalagaan ang mga wikang katutubo ng Pilipinas tungo sa pagkakaunawaan, pagkakaisa, at kaunlaran.”

Ang paglilimbag ng aklat na ito ay isang napakahalagang tulong para sa lahat ng ating mga guro, mag-aaral, dalubhasa, at lahat ng mamamayan dito sa Misamis Oriental at sa iba pang bahagi ng Hilagang Mindanao dahil ito ay naglalaman ng mga tuntunin at paliwanag sa pagsulat gamit ang wikang Hinigaunon, na siyang makatutulong at magsisilbing gabay sa kanilang pag-aaral tungo sa mas malalim na pag-unawa sa ating wikang Hinigaunon.

Ang mas malalim na pag-unawa sa ating wika, hindi lamang ng wikang Hinigaunon, kung hindi na rin ng ating Wikang Pambansa, ang wikang Filipino, ang siyang magbibigay sa atin ng pagkakaunawaan at pagkakaisa!

Kaya’t ating isapuso at huwag kalimutan ang pagpapahalaga sa ating sariling wika.

Mabuhay ang Komisyon sa Wikang Filipino!

CHRISTIAN S. UNABIA

Representative

First District, Misamis Oriental

PUGBATBAT

Su baon lalag ku ha pugtahod ku duun ku na napungahan yu ha tungkay makalilisang ha nauma yu!

Isip ha alkalde dini ta Syudad ta Gingoog, kabayaan ku ha igpauma diyan ta inyo su tungkay ha kabayabaya ku ha napungahan da gayud, pughuman ku lalima ha tuig ku pugbunay daw pugsulisuli duun ku pughinang daw pughuman ku *Ortograpiya ha Hinigaunon*, sabuwa Syudad ha bulawanon duun ku mga kasaysayan, Kultura, sining, daw mga matoos ha kalasan ha iyan dalan ha makapadagodal duun ku kapungahi duun ku puglalag undag duun mga bata, pinandayaan su kandan ha katungod daw mugpadayon su bonal ha pugpinadangga, daw pugpanoos duun ku Kultura ku Higaunon.

Daw napungahan on hain na iyan hain nahinang ha tandoka duun ku pugpanigudo taw daw pugkasabuwa taw duun ku bisan ino ha mga malugon daw pugsulay ba na antos taw.

Mabuhay ang Pilipinas!
Mabuhay ang bawat Gingoognon!
Mabuhay ang Kulturang Higaunon!

ERICK G. CAÑOSA

Alkalde
Lungsod Gingoog

MENSAHE

Ang aking taos-pusong pagbati para sa inyong nakamit na kamangha-manghang tagumpay!

Bilang Alkalde ng Lungsod Gingoog, nais kong ipabatid ang aking lubos na kagalakan na sa wakas, matapos ang limang taon na pananaliksik at pag-aaral ay ganap nang malalathala ang *Ortograpiyang Hinigaunon*. Bilang isang lungsod na mayaman sa kasaysayan, kultura, sining, at yamang kalikasan, nawa'y maging susi ang publikasyon na ito sa pagmulat sa kaisipan, lalong-lalo na ng mga kabataan, sa kahalagahan ng kanilang tungkuling ginagampanan upang patuloy na mapausbong ang pagmamahal, at respeto sa kulturang Higaunon.

Ang tagumpay na ito ay tanda na sa pamamagitan ng ating pagsusumikap at pagkakaisa, anumang mga pagsubok at hámon ay kâya nating lagpasan.

Mabuhay ang Pilipinas!
Mabuhay ang bawat Gingoognon!
Mabuhay ang Kulturang Higaunon!

ERICK G. CAÑOSA

Alkalde
Lungsod Gingoog

PUGBATBAT

Su kanak ha mainiton ha pugtimbaya ku pudu ha naglangkob ta Komisyon sa Wikang Filipino!

Tungkey a nabaya-baya ha nahinang a ku kabahin ta kalampusan ku kinatibuk-an ta malugay un ha panganduy ha Hinigaunon Orthography ha sabuwa ha adagi ha bahin ku National Orthography. Pinaagi taini, nagtuo a ha mapaabot taw su padangga taw ha mga lumad ha Higaunon su pagdayeg taw ku kultura dan daw madagway ha maka-amul su pugpalambo ku mga himan ku pugtudlo ku mga magtutudlo daw pugpalambo ku mga sinulat, mga dokumento, komunikasyon ta дума, lingu-lingu ha mga subject ta eskwelahan. Naaha ku daan ha iyan makapukaw ta kaamgohan duun ta mga batan-ong ha IP ku pugtagamtam daw hadi puglipat ku kandan ha kagahapon. Su pug-imprenta ta Hinigaunon Orthography daw su publikasyon taini mahinang ha madagway ha giya daw tinubdan ku dugang pa ha kahibalo ku mga magtutudlo taw daw akademiko ha opisyal. Tungod kay su Ortograpiya nag-ila ku mga simbolo daw mga pagbati/kagudam ta sinultihan ha inikagiyan ta sinulat ha porma. Hai su mahinang ha tulay pada mailahan ku gibug-aton su kamahinungdanon ta matag mensahe ha ipaabot taw ku kada sabuwa, daw tungod taini mas gawasnon kiw un ku pug-ikagi ku matag mensahe ha baya taw ipa-iwit daw ipaambit ta katilingban ha pigtimaan taw.

Hangtud ta kasabuwa pa, su kanak ha pugdawat ta imbitasyon yu ha mahinang ha kabahin ta kalampusan yu ha ma-imprenta su Hinigaunon Orthography iyan nakabaya-baya kanak daw kinasingkasing ku ha gikalipay daw gidayeg su kakapoy nu, sakripisyo daw kakugi nu pada mahinang hai ha publikasyon.

Mabuhi su Wikang Filipino!

PETER M. UNABIA

Gobernador

Lalawigan ng Misamis Oriental

MENSAHE

Ang aking malugod na pagbati sa lahat ng bumubuo ng Komisyon sa Wikang Filipino!

Ikinagagalak ko na maging bahagi sa tagumpay ng kabuoan ng matagal nang tinatamasa na *Ortograpiyang Hinigaunon* na malaking bahagi sa *Ortograpiyang Pambansa*. Sa pamamagitan nito, naniniwala akong maipaabot natin sa ating mga minamahal na katutubong Higaunon ang ating pagpapahalaga sa kanilang kultura at maging mainam na ambag ito sa pagbuo ng mga kagamitang panturo ng mga guro at pagpapahusay ng mga akda, dokumento, komunikasyon sa iba't ibang asignatura sa paaralan. Nakita ko rin na ito ay magpapagising sa kamulatan ng ating mga kabataang IPS sa pagtangkilik at di-paglimot sa kanilang kinagisnan. Ang paglimbag sa *Ortograpiyang Hinigaunon* at ang publikasyon nito ay magsisilbing mainam na gabay at mapagkukuhanan ng karagdagang karunungan ng ating mga guro at mga opisyal sa akademya. Dahil ang Ortograpiya ang nagbibigay ng simbolo at damdamin sa wikang pasalita sa paraang pasulat. Ito ang magiging tulay upang mabigyang diin ang kahalagahan ng bawat mensahe na ating ipinapaabot sa bawat isa, at dahil dito mas magiging malaya ang ating pagpapahayag sa bawat mensahe na ninanais nating iparating at ibahagi sa lipunan na ating ginagalawan.

Hanggang sa muli, ang aking pagpapaunlak sa inyong paanyaya na maging bahagi sa inyong tagumpay sa publikasyon ng *Ortograpiyang Hinigaunon* ay aking ikinagagalak at buong puso kong tinatangkilik at ipinagbunyi ang inyong págod, sakripisyo at sipag upang mabigyang daan ang publikasyon na ito.

Mabuhay ang Wikang Filipino!

PETER M. UNABIA

Gobernador

Lalawigan ng Misamis Oriental

PUGBATBAT

Hain sa Higaunon ha orthography hininang hain ku baon lalag daw pugbulig duun ku mga otaw ha amin dan pugpadangga duun ku kultura ha kabilin, daw duun ku mga matoos tungkay ha mga Higaunon ha dini ta syudad ta Gingoog. Na iyan paman, su inikagiyan na tungkay mapulosan tungod ta iyan makaila ku kabigol duun ku mga kangasakupan taw ha mga inikagiyan ha iyan makadalag, hain ha mga otaw mig-antos sidan ku pug-alubang ku mga kahintang ku pugpabilin dan ha hadi maalag su inikagiyan ha kabilin daw masigudo daan ha kuna da iyan pinanaganahan su pudo ha Higaunon ba su pudo daan ha kultura daw tagpadangga ha mga otaw ha nakakilala ku pandaya daw puggamit ku Higaunon ha inikagiyan duun ku pugkamatoos ku Gingoognon ha kunteksto.

Su kasagayan ha tagtoon ku mga inikagiyan migsulay sidan migbunay ku inu sa sulod ku inikagiyan ha apit on ugkalipatan daw pada ha mabunayan dan daw maaha dank u ugkagamit pagid haon ha mga inikagiyan duun ku kada nangkabalay ha mga otaw. Daw hain ha mga hinang, sinulayan daan hain ha sinulisuli daw huda ipug-amula su kagi, semantics, idioms, daw pada su mga bata ha Higaunon amin dan on paman madagway ha pugsabot ku kandan ha inikagiyan daw hadi malaag su igpasabot duun, daw hadi makasuway duun ku duma iling dini ta Pilipinas daw duun ku bisan ino ha inikagiyan duun ku saad ha nasud.

Salamat tungkay ku mga otaw ha migbulig tain undag duun ku migpasiuna ku pughinang tain, su mga higuanon ha mga datu ha mig-ila sidan ku pugtugot daw national agencies tungod ku baon lalag dan ha pugbulig ku pughuman tain ha Higaunon orthography.

EDGARDO V. ABANIL, CESO VI

Schools Division Superintendent
Lungsod Gingoog

MENSAHE

Itong *Ortograpiya ng Hinigaunon* ay bunga ng dedikadong paglilingkod ng mga nagmamahal sa pamanang kultural ng katangi-tanging katutubong pangkat sa bayan ng Gingoog. Kaysa sa hayaan ang paghina ng wika sa harap ng mga impluwensiyang multilingguwal, ang mga táong ito ay tumugon sa hámon ng pagpapanatili ng lingguwistikang pamana na ito upang matiyak na ang mga katutubo, pati na rin ang lahat ng mga táong nagmamahal ng ating kultura ay mapag-aaralan ang kayarian at paggamit ng wikang ito batay sa katangi-tanging kontekstong Gingoognon.

Kadalasan ay sinusubukan lámang ng mga lingguwista na pag-aralan ang balarila at kayarian ng isang wika kung ito ay malapit nang maglaho upang mayroon silang pag-aaralan at babalikan kung kailan hindi na ito sinasalita. Gayunpaman, ang librong ito ay naglalayon na suriing mabuti ang balarila, semantika, at idyoma ng wika upang lubusang matutuhan ng kabataang Higaunon ang wikang ito at hindi ito mapabilang sa mapasama mula sa paghahalo nito sa mga wika sa Pilipinas at wikang banyaga.

Maraming salamat sa lahat ng nasa likod ng librong ito, lalo na sa mga naghanda ng panimulang pananaliksik, sa mga tribal elder na nagbigay ng kanilang malayang pahintulot, at sa mga sangkot na pambansang ahensiyang nagbigay ng kanilang taos-pusong suporta upang mabuo ng *Ortograpiya ng Hinigaunon*.

EDGARDO V. ABANIL, CESO VI

Schools Division Superintendent
Lungsod Gingoog

PUGBATBAT

Isip amangol/amangël ku mga Nauwa ta Department of Education ta Misamis Oriental, Rihyun X (Sampulu), adagi sa kanak ha pugdayo/pugdayë duun hu mga otaw/ëtaw na nahinang ha talaytayan duun hu pugpalambu hu Higaunon ha inikagiyan, daw su pughinang ku taona/taëna ha ortograpiya. Siak tagtuu ha sa pugkilala daw pug-ila hu bili ku Higaunon ha inikagiyan iyan dalan pailing hu pugkatatau daw pugpakalaki duun ku pugkinanao / pugkinanaë ha mugpunu hu kinahanglanon/kinahanglanën hu kasi kaliwatan.

Hai ha ortograpiya bunga hu kalaki daw katatau hu mga mighinang taon/taën, ta iyan hai pamaagi hu pagsulat hu mga lalang/kagi ha amin hustu ha puggamit. Sabuwa hai ha bagainaldaw ha puglingi hu askuwa anay, pugpabigol/pugpabigël hu mga madagway ha pugbatasan ha iyan giya hu kasi banuwa, daw ku pugkilala hu hintolok/hintëlëk ha inikagiyan ku mga Higaunon. Iyan hai yawi ha matubag sa kinahanglanon/kinahanglanën hu pugkinanao/ pugkinanaë ta daw panday mauyag sa kagona/kagëna daw sa Higaunon ha inikagiyan.

Hadî mahinang taiya Ortograpiya ha Higaunon ku hadî tongod/ tênged hu mga otaw/ëtaw na guminimpangal daw suminangka taon/taën ta daw matimû sa alan ha mga impurmasyon ta daw panday mabukalkal sa laus daw bunal ha kahulugan hu katatau. Aman, iyan hai panalaytayan ta daw panday magawhat sa madagway ha mga kabag-ohan/kabag-ëhan duun hu kagona/ kagëna daw pugkinanao/pugkinanaë hu mga tagkinanao/ tagkinanaë, hadî on/ën lang imantu ba su sumunud pa ha mga kaliwatan.

Kanak ha pugdayo/pugdayë, pugpasigarbu daw pagdayig duun hu alan ha otaw/ëtaw ha mig-ila hu adagi ha bulig ta daw panday manihang taiya Ortograpiya ha Higaunon. Madakol/Madakël ha kadago/kadagë daw mauyag kaw alan!

JONATHAN S. DELA PEÑA, PhD, CESO V
Schools Division Superintendent

MENSAHE

Bílang Tagapamanihalang Pansangay ng mga Paaralan sa Kagawaran ng Edukasyon ng Misamis Oriental, Rehiyon (sampu) X, buong-puso akong nagpapasalamat sa mga táong nagbigay-daan para sa kaunlaran ng wikang Higaunon at sa pagbuo ng Ortograpiya nito. Ako'y naniniwala na ang pagbibigay-diin at pagpapahalaga sa wikang Higaunon ay siyang lunsaran patungo sa kadalubhasaan at sa kabisaan ng edukasyong pupuno sa pangangailangan ng bawat henerasyon.

Ang Ortograpiya ay kinalabasan ng natatanging kakayahan at talino ng mga gumawa nito, dahil ito ay sining ng pagsulat ng mga salita na may tumpak na gamit. Ito ay isang maalab na paglingon sa kasaysayan, pagpapanatili sa mga mainam na kaugalian na magiging gabay ng pamayanan at pagsasaalang-alang sa Katutubong wika ng mga Higaunon. Ito ang nagsisilbing susi na makatutugon sa pangangailangan sa larangan ng sining sa komunikasyon para sa kaunlaran ng kultura at wikang Higaunon.

Sa ganang akin, hindi mabubuo ang *Ortograpiyang Higaunon* kung hindi dahil sa mga táong nagpupunyagi at sumusuporta upang malikom ang lahat ng mga datos at impormasyon na may kinalaman sa pagtuklas ng tunay na diwa ng karunungan. Samakatuwid, ito ang pupuno at tutulay upang mapakinabangan sa pagkamit ng magandang pagbabago sa kultura at edukasyon ng mga mag-aaral hindi lámang ngayon kundi sa susunod pang mga salinlahi/henerasyon.

Ang aking mainit na pagbati, pagmamalaki at pagpupugay sa mga táong nag-alay ng napakahalagang ambag para mabuo ang *Ortograpiyang Higaunon*. Maraming salamat at mabuhay kayong lahat!

JONATHAN S. DELA PEÑA, PhD, CESO V
Schools Division Superintendent

PUGSUGUD

Hinigaunon su sabuwa ha inikagiyan ku lalima ha Dibisyon; Dibisyon Lungsod ku Gingoog, Dibisyon Lungsod ku Cagayan de Oro, Dibisyon Probinsiya ku Misamis Oriental, Dibisyon Lungsod ku Iligan, at Dibisyon Lungsod ku El Salvador, Region X – Northern Mindanao.

Iman duun, taligamunan din pa iman su kandin ha inikagiyan ha Higaunon daw mabigul ha pugtamud ki Magbabayà su mga nagkalaing-laing ha banuwa ha nahisgutan diya ta sampaw. Bagad on/èn paman ha nakagsasagul su mga nagkalaing-laing ha inikagiyan, ba migpabilin ha bubuhay/uuyag su gilay ha inikagiyan daw lagimu. Su panugkad ligamunan daw magamit su gilay ha inikagiyan ku mga sunud ha katuadan.

Su K to 12 Kurikulum ha Programa nakabigol ku pugtutuk ku gilay ya inikagiyan pinaagi ku Mother Tongue Base-Multiligual Education (MTB-MLE) ha migsumikad ku Republic Act 10533 Section 5(f). Tungod taini, ligamunan daw ipadalum su mga madalum ha mga kagi ku Higaunon, su nabugtung ha inikagiyan ku Higaunon. Linauman na pamahuyan, magamit daw maipasagi ku sunod pa ha katuadan ku Hinigaunon daw maligamunan hain/hai daw hadî malaag.

Su ortograpiya matungtung ha pugbunay ku mga inikagiyan ku Hinigaunon undag-un su makauma pa ha kataudan su pug padalum ku kaagsub ku inikagiyan nakiyala/nakilala ha sabuwa ha matungtung nga panganduy ku pughimpit taini. Aman pa, iyan hain/haini mugpaaha ha sidan Higaunon. Labaw ku pudu, hain mahinang/kahimu ha panulud ha malumu su pugtuun, masagkaw daw mapaisig su gilay ha inikagiyan.

Su pugbugna ku *Ortograpiya ha Hinigaunon* minagi ku migkalainglaing nga mga hinang (proseso), iling ku madalum ha pugbunay ku sistima ku lagong ku inikagiyan, pugtimbang-timbang ku han-ay, ipasuli-suli pa hasa duun banuwa daw pugduma duun tain daw matimo daw maduma su pudu ha matungtung nga gilay ku inikagiyan ku Hinigaunon.

PAMBUNGAD

Hinigaunon ang isa sa mga pangunahing wika ng limang Dibisyon; Dibisyon ng Lungsod Gingoog, Dibisyon ng Lungsod Cagayan de Oro, Dibisyon ng Probinsiya ng Misamis Oriental, Dibisyon ng Lungsod Iligan, at Dibisyon ng Lungsod El Salvador, Rehiyon X – Kahilagaang Mindanao.

Hanggang sa kasalukuyan, nanatili pa rin ang katutubong wika ng mga Higaunon at ang matibay na paniniwala kay *Magbabayà* sa iba’t ibang bahagi ng mga lugar na nabanggit. Kahit pa sa katotohanan na hindi maiiwasang pagkakahalo-halo ng mga lengguwahe, nanatiling buháy ang katutubong wika at kultura. Ang hâmon sa pagpapanatili at paggamit ng wikang katutubo ay nakasalalay sa kasalukuyan at sa mga susunod na henerasyon.

Sa K-12 Curriculum Program nakaangkla ang pagtutuo sa katutubong wika sa pamamagitan ng asignaturang Mother Tongue Based-Multilingual Education (MTB-MLE) na batay sa Republic Act 10533 Section 5(f). Dito, pananatilihin at pasisiglahin ang mga terminolohiyang Hinigaunon, isang bukod-tanging lengguwahe ng mga Higaunon. Inaasahang mapapangalagaan, gagamitin, at pauunlarin ng susunod na henerasyon ang Hinigaunon para hindi ito tuluyang mawala.

Ang ortograpiyang ito ay napakahalaga sa pagtuturo ng Hinigaunon sa susunod na henerasyon. Ang pagpapalalim sa pagkatuto sa katutubong wika na itinuturing na pinakamahalagang dahilan sa pagbuo nito. Maliban dito, ito ay mag-uudyok upang magpakilala na sila ay Higaunon. Higit sa lahat, ito ay magsisilbing gabay sa mga guro na maunawaan at mapalalim ang katutubong wika.

Ang paggawa ng *Ortograpiya ha Hinigaunon* ay dumaan sa iba’t ibang proseso gaya ng masusing pag-aaral ng sistema ng tunog ng lengguwahe, pag-aanalisa ng gramatika nito, konsultasyon sa komunidad, pagbabalida at rebalida, saka seryeng pagwawasto para makuha at maisama ang lahat ng makabuluhang katangian ng wikang Hinigaunon.

Madakol sa magbinuligay ku pog/pëgsulat tain/tai na sumbanan. Naduma duun tain su Curriculum Implementation Division ta Cagayan de Oro City, El Salvador, Gingoog City, Iligan City, daw Misamis Oriental, mga pinili a palagnau daw mga laas. Hinigaunon su sabuwa ha inikagiyan ku lalima ha siyudad ha pig-amulan ku Cagayan de Oro City, El Salvador City, Gingoog City, Iligan City, daw ku probinsiya ta Misamis Oriental.

Hain na pasikadan hadî pa mahimpit daw tagkinahanglan pa hain ku madalum ha pugbunay. Mahinang hain/hai na matuus ha pasikadan ku makalagkus duun tain su mga sambag yu daw su matungtung nga gilay ku inikagiyan ku Hinigaunon ha iyan ikadagway duun tain daw makapaisig hain/hai ha ortograpiya.

JOSEPHINE L. VALLEDOR

Regional Education Program Supervisor
IPEd Focal Person

ROMEO S. TAMBELING

Public Schools District Supervisor
Division IPed Focal Person
Division of Cagayan de Oro City

ASTER M. GALLEGA

Public Schools District Supervisor
Division IPed Focal Person
Division of El Salvador City

ERNESTO G. PEREZ

Public Schools District Supervisor
Division IPed Focal Person
Division of Iligan City

LANDY V. MANDAHINOG

Public Schools District Supervisor
Division IPed Focal Person
Division of Gingoog City

MARICEL J. TAGALOGON

Public Schools District Supervisor
Division IPed Focal Person
Division of Misamis Oriental

Marami ang nagtulong-tulong sa pagsulat ng palabaybaying ito. Kasama rito ang mga Curriculum Implementation Division ng Lungsod Cagayan de Oro, Lungsod El Salvador, Lungsod Gingoog, Lungsod Iligan, at ang probinsiya ng Misamis Oriental, mga piling gurong Higaunon, mga IP elder, mga kinatawan ng Translators Association of the Philippines, Inc, at Komisyon sa Wikang Filipino. Hinigaunon ang isa sa mga pangunahing wika ng limang lungsod na kinabibilangan ng Lungsod Cagayan de Oro, Lungsod El Salvador, Lungsod Gingoog, Lungsod Iligan, at ang probinsiya ng Misamis Oriental.

Ang materyal na ito ay wala pa sa kaganapan at hindi pa perpekto. Mangyaring mayroon pang mahalagang katangian ng wikang Hinigaunon na hindi naisama. Huwag mag-atubiling magbigay ng mungkahi at suhestiyon dahil ito'y makatutulong sa ikabubuti at ikayayaman ng ortograpiyang ito.

JOSEPHINE L. VALLEDOR

Regional Education Program Supervisor
IPEd Focal Person

ROMEO S. TAMBELING

Public Schools District Supervisor
Division IPed Focal Person
Division of Cagayan de Oro City

ASTER M. GALLEGA

Public Schools District Supervisor
Division IPed Focal Person
Division of El Salvador City

ERNESTO G. PEREZ

Public Schools District Supervisor
Division IPed Focal Person
Division of Iligan City

LANDY V. MANDAHINOG

Public Schools District Supervisor
Division IPed Focal Person
Division of Gingoog City

MARICEL J. TAGALOGON

Public Schools District Supervisor
Division IPed Focal Person
Division of Misamis Oriental

1 | GRAFÉMA

Daw mabasa/agkabasa, masabut, maikagi, daw mapandayà duun ku Hinigaunon/Hinigaunèn ha poglituk/pëgbalës/pagbalës, impasulat haini/hai ha ortograpiya. Su **ortograpiya** iyan sistema ku pogsulat/pëgsulat. Sakup din su **grafema** y1ha ngadan ku pudu ha timaan/tuus pada maggamit ku pogsulat/pëgsulat ku mga kagi/lalâng. Amin daduwa ha dalân su grafema, iyan su malka daw konâ/kênâ malka.

1.1. Malka. Su **malka** iyan tandokà/tandëkà/nabunayan ku pog-ikagi/pëg-ikagi. Kadumahan taini/tai iyan su **palagong/palagëng** daw su **kalagong/kalagëng**. Su pogkatundug-tundug/pëgkatundug-tundug ku malka pigngadanan ku/hu **alpabeto**. Su **Alpabeto ha Hinigaunon/Hinigaunèn** amin kaluwaan daw siyam (29) ha malka. Kaluwaan daw tatulu (23) ha kalagong/kalagëng: Bb, Cc, Dd, Ff, Gg, Hh, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Ññ, NGng, Pp, Qq, Rr, Ss, Tt, Vv, Ww, Xx, Yy, Zz, daw haunum (6) daan ha palagong/palagëng: Aa, Ee, Ëë, Ii, Oo, daw Uu. Ngadanan su mga malka ku Ingles ha pamaagi, bà su Ññ tagngadanan duun ku Español ha pamaagi, daw su Ëë ha pigngadanan duun ku Hinigaunon/Hinigaunèn.

Aa ey	Bb bi	Cc si	Dd di	Ee i	Ëë i patubluk	Ff ef
Gg dyi	Hh eyts	Ii ay	Jj dyey	Kk key	Ll el	Mm em
Nn en	Ññ enye	NGng endyi	Oo o	Pp pi	Qq kyu	Rr ar
Ss es	Tt ti	Uu yu	Vv vi	Ww dobolyu	Xx eks	Yy way
Zz zi						

Dini taini/tai ha kaluwaan daw siyam (29) ha mga malka, siyam (9) taina/tainèn ha bà dà sinambayan/sinambayi: Cc, Ee, Ff, Jj, Ññ, Qq, Vv, Xx, daw Zz. Su tandokà/tandëkà/nabunayan ku Hinigaunon ha lagong/lagëng iyan kaluwaan (20) ha base ku pogsuli-suli/pëgsuli-suli ku mga lagong/lagëng ku Hinigaunon/Hinigaunèn. Su resulta tain/tainèn ha pogtuun/pëgtuun mabasa taw duun ku pahina 44 payanaon/payanaèn ta 50.

1 | GRAFÉMA

Upang mabasa, maintindihan, masabi, at mabigkas nang mabuti ang Hinigaunon/Hinigaunèn, isinulat itong ortograpiya. Ang ortograpiya ay isang sistema ng pagsulat. Nakapaloob dito ang grafema na siyang tawag sa mga simbolong ginagamit sa pagsusulat. May dalawang uri ang grafema, titik at di-titik.

1.1. Titik. Ang mga **titik** ang simbolo ng tunog sa pagsasalita. Ito ay binubuo ng mga **patinig** at ng mga **katinig**. Ang pagkakasunod-sunod ng mga titik ay tinatawag na **alpabeto**. Ang **Alpabetong Hinigaunon/Hinigaunèn** ay may dalawampu't siyam (29) na titik. Dalawampu't tatlo (23) ang katinig: Bb, Cc, Dd, Ff, Gg, Hh, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Ññ, NGng, Pp, Qq, Rr, Ss, Tt, Vv, Ww, Xx, Yy, Zz, at anim (6) ang patinig: Aa, Ee, Ëë, Ii, Oo, at Uu. Binabasa ang pangalan ng mga titik sa pamamaraang Ingles maliban sa Ññ na binabasa sa pamamaraang Español, at ang Ëë ay binabasa sa pamamaraang Hinigaunon/Hinigaunèn.

Aa ey	Bb bi	Cc si	Dd di	Ee i	Ëë i patubluk	Ff ef
Gg dyi	Hh eyts	Ii ay	Jj dyey	Kk key	Ll el	Mm em
Nn en	Ññ enye	NGng endyi	Oo o	Pp pi	Qq kyu	Rr ar
Ss es	Tt ti	Uu yu	Vv vi	Ww dobolyu	Xx eks	Yy way
Zz zi						

Sa dalawampu't siyam (29) na mga titik, siyam (9) dito ay hiram lamang: Cc, Ee, Ff, Jj, Ññ, Qq, Vv, Xx, Zz. Ang sumisimbolo sa katutubong tunog ay dalawampu (20) na ibinase sa pagsusuri ng mga tunog ng Hinigaunon/Hinigaunèn. Ang resulta ng pagsusuring ito ay mababasa sa pahina 45 hanggang 51.

1.2. Konâ/Kênâ-Malka. Inamul ha mga konâ/kênâ-malka ku mga badlit daw tandokà/tandëkâ. Taina/tainën su mga badlit:

Badlit	Hinigaunon/ Hinigaunën	Filipino	Gamit
ˊ	patul-id	pahilís	Timaan ku daging/bis-ay ku kagi/lalang
ˋ	baliyas	paiwà	Timaan ku gipit/lipit ku bakolong/bakëlëng
ˆ	sangit-sangit	pakupyâ	Timaan ku gipit/lipit ku bakolong/bakëlëng duun ku pulû ku tampod/tampëd ha amin din daging/bis-ay
˙	patubluk	patuldok	Igsulat diyâ ta sampaw ku Ee pada ku lagong/lagëng ha /ə/.

Su mga tandokà/tandëkâ iyan su **kudlit** (ˊ), **tubluk** (˙), **panginsà** (?), **pakignat** (!), **tubluk-kudlit** (;), **tutubluk** (:), **kaw-it** (ˆ), daw **badlis** (-). Su poggamit/pëggamit taini/tai ha timaan/tuus iling dà ku Filipino.

1.3. Palalagongan/Palalagëngan ku Hinigaunon/Hinigaunën

1.3.1. Tsart ku Ponema ha Kalagong/Kalagëng

SU MGA PAMAAGI KU PUGLITUK/ KABALËS	PIGPUN-AN KU PUGLITUK/PUUNA KU KABALËS					
	Padimulmug/ Padamulmug (Bilabial)	Pangipon/ Pangipën (Dental)	Pasinaluwan ta polak/ pëlak (Alveolar)	Papolak/ Papëlak (Palatal)	Pabagulauk/ Palagu-lagu (Velar)	Pabakolong/ Pabakëlëng (Glottal)
Pabuhang / tuhang/ Ibuwang (Plosive)	p b	t	d		k g	ʔ
Paidung/ Sampilut/ Napit-ëtan (Nasal)		m	n		ŋ	
Pahugdun (Trill)			[r]			
Pahungaw/ pahëngaw (Fricative)			s			h
Basú/Bà su/Bà ku palagong/ palagëng (Approximant)		w		j		
Pakilid (Lateral Approximant)			l			

1.2. Di-Titik. Binubuo ang mga di-titik ng mga tuldik at bantas. Narito ang mga tuldik:

Tuldik	Hinigaunon/ Hinigaunën	Filipino	Gamit
ˊ	patul-id	pahilís	Tanda ng diin ng pagsasalita o <i>stress</i>
ˋ	baliyas	paiwà	Tanda ng impit sa lalamunan o <i>glottal stop</i>
ˆ	sangit-sangit	pakupyâ	Tanda ng impit sa lalamunan sa hulihan ng pantig na may diin
˙	patubluk	patuldok	Isusulat sa itaas ng Ee para tanda ng tunog na /ə/.

Ang mga bantas naman ay **kuwít** (ˊ), **tuldók** (˙), **tandang pananóng** (?), **tandang padamdám** (!), **tuldók-kuwít** (;), **tutuldók** (:), **kudlít** (ˆ), at **gitlíng** (-). Ang paggamit ng mga nasabing bantas ay katulad lámang sa Filipino.

1.3. Palatunugan ng Hinigaunon/Hinigaunën

1.3.1. Tsart ng Ponemang Katinig

Paraan ng Artikulasyon	LUGAR NG ARTIKULASYON					
	Palabi (Bilabial)	Pangipin (Dental)	Pangilu (Alveolar)	Pangalangala (Palatal)	Pangalangala-likod (Velar)	Palalamunan (Glottal)
<i>Pasara</i> (Plosive)	p b	t	d		k g	ʔ
<i>Pailong</i> (Nasal)		m	n		ŋ	
<i>Pangatal</i> (Trill)			[r]			
<i>Prikatib</i> (Fricative)			s			h
<i>Malapatinig</i> (Approximant)		w		j		
<i>Pagilid na malapatinig</i> (Lateral Approximant)			l			

1.3.2. Tsart ku Ponema ha Palagong/Palagëng

Ponema ha Palagong/Palagëng ku Iligan, Misamis Oriental-Claveria, daw Bukidnon

Pigpuunan/ Puuna ku dilà	Sinaluwan (Front)	Taliwadà (Central)	Talikudan (Back)
Sampaw (High)	i		u
Taliwadà (Mid)		ə	
Kababaan/Alug (Low)		a	

Ponema ha Kalagong/Kalagëng ku Gingoog, Cagayan de Oro, El Salvador, Misamis Oriental-Magsaysay, Agusan del Norte, daw Agusan del Sur

Pigpuunan/ Puuna ku dilà	Sinaluwan (Front)	Taliwadà (Central)	Talikudan (Back)
Sampaw (High)	i		u
Taliwadà (Mid)			o
Kababaan/Alug (Low)		a	

1.3.3 Padis/balâ minimal

1.3.3.1. Su mga padis/bala minimal ha pogbunal/pëgbunal ku mga ponema ha kalagong/kalagëng:

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/p/, /b/	['pa.dî?]	padî 'pari'	['ba.dî?]	badî 'itâk'
	['pi.tu]	pîtu 'pito'	['bi.tu]	bîtu 'malalim na butas sa lupa'
	['pa.tu]	patu 'pato'	['ba.tu]	batu 'bato'

1.3.2. Tsart ng Ponemang Patinig

Ponemang Patinig ng Iligan, Misamis Oriental-Claveria, at Bukidnon

Posisyon ng Dila	Harap (Front)	Sentro (Central)	Likod (Back)
Mataas (High)	i		u
Gitna (Mid)		ə	
Mababa (Low)		a	

Ponemang Patinig ng Gingoog, Cagayan de Oro, El Salvador, Misamis Oriental-Magsaysay, Agusan del Norte, at Agusan del Sur

Posisyon ng Dila	Harap (Front)	Sentro (Central)	Likod (Back)
Mataas (High)	i		u
Gitna (Mid)			o
Mababa (Low)		a	

1.3.3 Pares minimal

1.3.3.1. Ito ang mga pares minimal na nagpapatunay sa mga ponemang katinig:

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/p/, /b/	['pa.dî?]	padî 'pari'	['ba.dî?]	badî 'itâk'
	['pi.tu]	pîtu 'pito'	['bi.tu]	bîtu 'malalim na butas sa lupa'
	['pa.tu]	patu 'pato'	['ba.tu]	batu 'bato'

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/t/, /d/	[ˈta.naʔ]	tanà 'sumayad sa lupa', 'dumating ang ulan', 'natapos na desisyon',	[ˈda.naʔ]	danà 'yapak'
	[ˈtu.ma]	tuma 'kuto'	[ˈdu.ma]	duma 'kasama, sama', 'lamang-ugat' (Salay, Mis Or)
/k/, /g/	[ˈka.law]	kalaw 'ibon na parang orasan ng gubat', 'táong naghahati pero nauubusan ng kanyang parti', 'pangalan ng lugar kung saan naganap ang paghahatian'	[ˈga.law]	galaw 'tinik sa bunganga ng buu (bitag sa isda)'
	[ko.ˈtɔk]/ [kə.ˈtɔk]	kotok/kètèk 'kiliti'	[go.ˈtɔk] / [gə.ˈtɔk]	gotok/gètèk 'tiyan'
/k/, /ʔ/	[ba.ˈlak] Gingoog, Magsaysay (Mis Or), Manolo Fortich	balák 'nagkita' (huda duun su Salay, CDO, Valencia)	[ba.ˈlaʔ]	balâ 'paraan ng pagtatanong ng isang baylan'(Bukidnon, Gingoog)
/ʔ/, hudâ'	[ma.ˈmaʔ]	mamâ 'ngangà'	[ma.ˈma]	mamá 'totoy'
	[ˈŋaʔ.ŋaʔ]	ngàngà 'bulol'	[ˈŋa.ŋa]	ngânga 'ngangá'
	[pu.ˈsuʔ]	pusû 'bunga ng mais'	[pu.ˈsu]	pusú 'butas'
/m/, /n/	[ˈʔa.maj]	âmay 'ama'	[ˈʔa.naj]	ânay 'una, noon'
	[ˈla.ma]	lama 'bakuran'	[ˈla.na]	lana 'langis'
/n/, /ŋ/	[ˈʔa.naj]	ânay 'una, noon'	[ˈʔa.ŋaj]	ângay 'patas'
	[ˈʔu.lin]	ulin 'pinagkalooban'	[ˈʔu.liŋ]	uling 'uling'

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/t/, /d/	[ˈta.naʔ]	tanà 'sumayad sa lupa', 'dumating ang ulan', 'natapos na desisyon',	[ˈda.naʔ]	danà 'yapak'
	[ˈtu.ma]	tuma 'kuto'	[ˈdu.ma]	duma 'kasama, sama', 'lamang-ugat' (Salay, Mis Or)
/k/, /g/	[ˈka.law]	kalaw 'ibon na parang orasan ng gubat', 'táong naghahati pero nauubusan ng kanyang parti', 'pangalan ng lugar kung saan naganap ang paghahatian'	[ˈga.law]	galaw 'tinik sa bunganga ng buu (bitag sa isda)'
	[ko.ˈtɔk]/ [kə.ˈtɔk]	kotok/kètèk 'kiliti'	[go.ˈtɔk] / [gə.ˈtɔk]	gotok/gètèk 'tiyan'
/k/, /ʔ/	[ba.ˈlak] Gingoog, Magsaysay (Mis Or), Manolo Fortich	balák 'nagkita' (hindi ginagamit sa Salay, CDO, Valencia)	[ba.ˈlaʔ]	balâ 'paraan ng pagtatanong ng isang baylan'(Bukidnon, Gingoog)
/ʔ/, hudâ'	[ma.ˈmaʔ]	mamâ 'ngangà'	[ma.ˈma]	mamá 'totoy'
	[ˈŋaʔ.ŋaʔ]	ngàngà 'bulol'	[ˈŋa.ŋa]	ngânga 'ngangá'
	[pu.ˈsuʔ]	pusû 'bunga ng mais'	[pu.ˈsu]	pusú 'butas'
/m/, /n/	[ˈʔa.maj]	âmay 'ama'	[ˈʔa.naj]	ânay 'una, noon'
	[ˈla.ma]	lama 'bakuran'	[ˈla.na]	lana 'langis'
/n/, /ŋ/	[ˈʔa.naj]	ânay 'una, noon'	[ˈʔa.ŋaj]	ângay 'patas'
	[ˈʔu.lin]	ulin 'pinagkalooban'	[ˈʔu.liŋ]	uling 'uling'

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/s/, /h/	[sa.'ʔi]	sai 'ito (fronted position)'	[ha.'ʔi]	hai 'ito (default position)'
	[sə.'raʔ]/ [sə.'daʔ]/ [so.'daʔ]	sērâ/sêdâ/sodâ 'isa, ulam'	[hu.'raʔ]/ [hu.'daʔ]/ [ho.'daʔ]	hurâ/hudâ/hudâ 'wala'
/w/, /j/	[ʔba.law]	bâlaw 'tampo' (Bukidnon)	[ʔba.laj]	bâlay 'bahay'
	[ba.'law]	balâw 'tapang', 'uri ng kahoy'	[ba.'laj]	balây 'nangalay'
/d/, /l/	[da.'ŋaw]	dangâw 'dangkal'	[la.'ŋaw]	langâw 'maliliit na sanga' (Iligan, Bukidnon)
	[ʔkod.kod]	kodkod 'kudkod ng niyog'	[ʔkol.kol]/ [ʔkəl.kəl] ([ʔkug.ʔos] ta Gingoog)	kolkol/kêlkêl 'yakap'
	[da.'lag]	dalag 'tuyong dahon'	[la.'lag]	lalag 'ninanais'

1.3.3.2. Su mga padis/balâ minimal ha pogbunal/pëgbunal ku mga ponema ha palagong/palagëng.

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/i/, /u/	[ʔbag.tiʔ]	bagti 'baliin'	[ʔbag.tuʔ]	bagtù 'simbolo'
	[ʔu.naj]	unay 'bahay bata'	[ʔi.naj]	inay 'ina'
	[ʔla.ʔis]	lais 'patibong'	[ʔla.ʔos]/ [ʔla.ʔus]/ [ʔla.ʔəs]	laus/laos/laës 'totoo'
	[pi.'luʔ]	pilû 'tupî'	[pu.'luʔ]	pulû 'dulo'
/i/, /a/	[ʔba.tiʔ]	batì 'bayaw'	[ʔba.taʔ]	batà 'anak'
	[ʔsug.kil]	sugkil 'masakit ang tagiliran'	[ʔsug.kal]	sugkal 'sungkit'
/i/, /o/ daw ku /ə/	[ʔin.daʔ]	indâ 'tiyahin' (Gingoog)	[ʔon.daʔ]/ [ʔən.daʔ]	ondâ/ëndâ 'hinto'

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/s/, /h/	[sa.'ʔi]	sai 'ito (fronted position)'	[ha.'ʔi]	hai 'ito (default position)'
	[sə.'raʔ]/ [sə.'daʔ]/ [so.'daʔ]	sērâ/sêdâ/sodâ 'isa, ulam'	[hu.'raʔ]/ [hu.'daʔ]/ [ho.'daʔ]	hurâ/hudâ/hudâ 'wala'
/w/, /j/	[ʔba.law]	bâlaw 'tampo' (Bukidnon)	[ʔba.laj]	bâlay 'bahay'
	[ba.'law]	balâw 'tapang', 'uri ng kahoy'	[ba.'laj]	balây 'nangalay'
/d/, /l/	[da.'ŋaw]	dangâw 'dangkal'	[la.'ŋaw]	langâw 'maliliit na sanga' (Iligan, Bukidnon)
	[ʔkod.kod]	kodkod 'kudkod ng niyog'	[ʔkol.kol]/ [ʔkəl.kəl] ([ʔkug.ʔos] ta Gingoog)	kolkol/kêlkêl 'yakap'
	[da.'lag]	dalag 'tuyong dahon'	[la.'lag]	lalag 'ninanais'

1.3.3.2. Ito ang mga pares minimal na nagpapatunay sa mga ponemang patinig.

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/i/, /u/	[ʔbag.tiʔ]	bagti 'baliin'	[ʔbag.tuʔ]	bagtù 'simbolo'
	[ʔu.naj]	unay 'bahay bata'	[ʔi.naj]	inay 'ina'
	[ʔla.ʔis]	lais 'patibong'	[ʔla.ʔos]/ [ʔla.ʔus]/ [ʔla.ʔəs]	laus/laos/laës 'totoo'
	[pi.'luʔ]	pilû 'tupî'	[pu.'luʔ]	pulû 'dulo'
/i/, /a/	[ʔba.tiʔ]	batì 'bayaw'	[ʔba.taʔ]	batà 'anak'
	[ʔsug.kil]	sugkil 'masakit ang tagiliran'	[ʔsug.kal]	sugkal 'sungkit'
/i/, /o/ o /ə/	[ʔin.daʔ]	indâ 'tiyahin' (Gingoog)	[ʔon.daʔ]/ [ʔən.daʔ]	ondâ/ëndâ 'hinto'

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/o/ daw ku /ə/, /a/	[ʔo.'lad]/ [ʔə.'lad]	olad/ëlad 'piraso'	[ʔa.lad]	alad 'bakod'
/u/, /a/	['su.laʔ]	sulà 'pintas'	['sa.laʔ]	salà 'parusa'
	[ʔu.'wan]	uwang 'alulong'	[ʔa.'wan]	awang 'paninirang puri'

1.3.3.3. Su mga padis/balâ minimal ha tagpaahâ ha matungtung su bis-ay ku kagi/kaikagi

Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
['ba.law]	bâlaw 'uri ng punong kahoy'	[ba.'law]	balâw 'tapang'
['ka.law]	kâlaw 'uri ng ibon'	[ka.'law]	Kalâw 'pangalan ng tao'
['da.hun]	dâhun 'dahon'	[da.'hun]	Dahún 'pangalan ng tao'
['ba.su]	bâsu 'baso'	[ba.'su]	basú 'parang'
['da.ru]	dâru 'pag-aararo'	[da.'ru]	darú 'ginagamit sa pag-aararo'
['su.lip]	súlip 'pagsisid'	[su.'lip]	sulíp 'insekto'
['da.lan]	dâlan 'daan'	[da.'lan]	dalán 'uri'

Ponema	Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
/o/ o /ə/, /a/	[ʔo.'lad]/ [ʔə.'lad]	olad/ëlad 'piraso'	[ʔa.lad]	alad 'bakod'
/u/, /a/	['su.laʔ]	sulà 'pintas'	['sa.laʔ]	salà 'parusa'
	[ʔu.'wan]	uwang 'alulong'	[ʔa.'wan]	awang 'paninirang puri'

1.3.3.3. Ito ang mga pares minimal na nagpapakita na mahalaga ang diin sa wika.

Tunog	Grafema	Tunog	Grafema
['ba.law]	bâlaw 'uri ng punong kahoy'	[ba.'law]	balâw 'tapang'
['ka.law]	kâlaw 'uri ng ibon'	[ka.'law]	Kalâw 'pangalan ng tao'
['da.hun]	dâhun 'dahon'	[da.'hun]	Dahún 'pangalan ng tao'
['ba.su]	bâsu 'baso'	[ba.'su]	basú 'parang'
['da.ru]	dâru 'pag-aararo'	[da.'ru]	darú 'ginagamit sa pag-aararo'
['su.lip]	súlip 'pagsisid'	[su.'lip]	sulíp 'insekto'
['da.lan]	dâlan 'daan'	[da.'lan]	dalán 'uri'

1.4. Pug-ilingâ ku ponema daw grafema

Ponema	Malka daw Këna/ Kona Malka
/p/	Pp
/b/	Bb
/t/	Tt
/d/	Dd
/k/	Kk
/g/	Gg
/ʔ/	- , `
/m/	Mm
/n/	Nn
/ŋ/	NGng
/s/	Ss
/h/	Hh
/w/	Ww
/j/	Yy
/l/	Ll
/i/	Ii
/u/	Uu
/ə/ daw ku /o/	ĖĖ daw ku Oo
/a/	Aa

Duun tain/tai, piglalangan taw su mga ponema daw ku matoos/matëës ha lagong/lagëng ku Hinigaunon/Hinigaunën. Impaahâ daan ha su mga grafema daw ku nahinang ha tandokâ pada ku pogsulat/pëgsulat daw ku pugpaahâ tai/taini ha ponema. Tad-uman taw ha su mga ponema ha kalagong/kalagëng daw palagong/palagëng ku Hinigaunon/Hinigaunën insulat gamit taon ha sabuwa ha malka, iling ku maahâ duun ku 1.4, konâ iling duun su gipit/lipit ku bakolong/bakëlëng /ʔ/ ha pugpaahâ ku tubluk baliyas (˘) daw badlis (-), daw hadî igsulat duun ku puunâ ku kagi daw ku taliwadâ ku daduwa ha palagong/palagëng ha nigsunudâ.

Su isab ha ugbatbaton taw iyan su mga pamaagi ku pogsulat/pëgsulat ku inikagiyen ha Hinigaunon/Hinigaunën.

1.4. Tumbasan ng ponema at grafema

Ponema	Titik at di-titik
/p/	Pp
/b/	Bb
/t/	Tt
/d/	Dd, Rr
/k/	Kk
/g/	Gg
/ʔ/	- , `
/m/	Mm
/n/	Nn
/ŋ/	NGng
/s/	Ss
/h/	Hh
/w/	Ww
/j/	Yy
/l/	Ll
/i/	Ii
/u/	Uu
/ə/ o /o/	ĖĖ o Oo
/a/	Aa

Dito pinag-usapan natin ang mga ponema o mahahalagang tunog sa Hinigaunon/Hinigaunën. Ipinakita din ang mga grafema o simbolong ginagamit para isulat o katawanin ang mga ponemang ito. Tandaan na ang mga ponemang katinig at patinig sa Hinigaunon/Hinigaunën ay isinusulat gamit ang isang partikular na titik, gaya nang makikita sa 1.4, maliban sa impit na tunog /ʔ/ na kinakatawan ng tuldik paiwa (˘) at gitling (-), at hindi isinusulat sa unahan ng salita at pagitan ng dalawang magkasunod na patinig.

Ang susunod na ating tatalakayin ay ang mga pamamaraan ng pagsusulat ng wikang Hinigaunon/Hinigaunën.

2 | TAMPOD/TAMPĒD DAW PUGTAMPOD-TAMPOD/ PAGTAMPĒD-TAMPĒD

Su tampod/tampĕd sabuwa ha lagong/lagĕng ha hininang ku nangka palagong/palagĕng daw sabuwa ku madakol/madakĕl pa ha kalagong/kalagĕng. Kada palagong/palagĕng (A, E, Ē, I, O, U) nangka tampod/tampĕd; ba su kalagong/kalagĕng dumahan ku nangka palagong/palagĕng daw mahinang ha tampod/tampĕd.

2.1. Istraktura ku Tampod/Tampĕd. Iyan hain istraktura ku tampod/tampĕd ku Hinigaunon/Hinigaunĕn iman. Su malka ha K iyan tandokà ko kalagong/kalagĕng daw su malka ha P iyan tandĕkà ku palagong/palagĕng.

Istraktura	Sandagan ku Kagi/Kaikagi
P	u .taw hu. u a .may
KP	ba .lay di.ni sug. ba ngi .pon/ ngi .pĕn *
PK	an .da ig .sal
KPK	lak .su ku. daw
KKP	bra .su kru .du
KKPK	trak tsek
KPKK	kard
KKPKK	tsart

*Digrapu su NGng. Su digrapu iyan sabuwa ha malka ha amin daduwa ha naamul ha simbulu bâ sabuwa dâ ha lagong/lagĕng. Tandukà ku NG su matongtong/matĕngtĕng ha lagong/lagĕng o ponema ha /ŋ/.

2 | PANTIG AT PALAPANTIGAN

Ang pantíg o sílabá ay isang yunit ng tunog na binubuo ng isang patinig at isa o mahigit pang katinig. Bawat patinig (A, E, Ē, I, O, U) ay isang pantig; samantâla, kailangan ng bawat katinig ang isang patinig upang maging pantig.

2.1. Kayarian ng Pantig. Ito ang kayarian ng mga pantig sa Hinigaunon/Hinigaunĕn. Ang titik K ay kumakatawan sa katinig at ang titik P ay kumakatawan sa patinig.

Kayarian	Halimbawa
P	u .taw ‘tao’ hu. u ‘oo’ a .may ‘ama’
KP	ba .lay ‘bahay’ di.ni ‘pumarito’ sug. ba ‘saing’ ngi .pon/ ngi .pĕn ‘ngipin’*
PK	an .da ‘liwanag’ ig .sal ‘maliit na hipon’
KPK	lak .su ‘takbo’ ku. daw ‘skedyul’
KKP	bra .su ‘braso’ kru .du ‘krudo’
KKPK	trak ‘trak’ tsek ‘tsek’
KPKK	kard ‘kard’
KKPKK	tsart ‘tsart’

*Digrapo ang NGng. Ang digrapo ay isang titik na binubuo ng dalawang ipinagdikit na simbolo ngunit kumakatawan ng isang tunog lamang. Kinakatawan ng NG ang mahalagang tunog o ponemang /ŋ/.

Maahâ ta diyâ ta sampaw su mga sandagan ha kagi ha migkatundog-tundog/migkatundëg-tundëg ha kalagong/kalagëng sulud ku tampod/tampëd, ha sinambayan puun ta Español daw Iningles.

2.2. Tampod/Tampëd daw Pugtampod-tampod/Pagtampëd-tampëd ku kagi/kaikagi. Su pugtampod-tampod/pagtampëd-tampëd ku kagi/kaikagi iyan pamaagi ku paghandug ku sabuwa ha pug-ikagi sumalà ku mga tampod/tampëd ha inino haini/hai. Nakasunod haini/hai ha grafema o nakakudaw ku mga tandokà/tandëkà. Sandagan: **u•sa** (usa), **ba•lay** (balay). Iyan haini su mga pagnau:

Una, ku amin makatondog/makatëndëg ha daduwa o madakul pa ha kalagong/kalagëng ta naka-ugsak duun ku una, pangtaliwadà daw pangpulù/ pangsampaw haini su migsuwayà ha tampod/tampëd. Iling taini/tai: hu•u (huu), **la•as** (laas), **pug•tu•u** (pugtuu), **la•is** (lais), **ma•a•ma** (maama).

Ikadaduwa, su amin makahitondog/makahitëndëg ha palagong/palagëng tagu ku sabuwa ha kagi/ikagi, su sabuwa/una ha kalagong/kalagëng duun ku sunud kalagong/kalagëng ha iyan ipaduma ta tinundog/tinundëg ha tig-palagong/palagëng daw su ikadaduwa kalagong/kalagëng iyan ipaduma ta tinundog/tinundëg ha tampod/tampëd. Iling taini/tai: **am•baw** (ambaw), **am•bay** (ambay), **lam•pay** (lampay), **ak•yaw** (akyaw), **im•pis** (impis), **um•pay** (umpay) **bak•bak** (bakbak), **lib•du** (libdu).

Ikatatulu, ku amin tatulu ha migtondog/migtëndëg ha kalagong/kalagëng taliwadà ku kagi/ikagi, daw su ikadaduwa ha kalagong/kalagëng ha pabuhang/ibuhang/ibuwang iling ku B, D, G, K, P, daw T makaamul duun ku nakalaing ha tampod/tampëd ko anay ha kalagong/kalagëng. Iling ku **sen•tro** (sentro), **min•tras** (mintras), **kon•trak•tor** (kontraktor), **kon•trol** (kontrol), **ma•is•tra** (maistra), **re•his•tro** (rehistro), **plan•tsa** (plantsa).

Ku amin hadî pabuhang/ibuhang/ibuwang su ikadaduwa ha kalagong/kalagëng, mugduma su anay ha daduwa ha kalagong/kalagëng ku tampod/tampëd. Iling ku: **eks•per•yen•sya•do** (eksperyensyado), **eks•pert** (ekspert), **ins•payrd** (inspayrd).

Mapapansin sa itaas na mga halimbawa na ang mga salita na may magkakasunod na katinig sa loob ng isang pantig ay mga salitang hiram mula sa Español o Ingles.

2.2. Pantig at Pagpantig. Ang pagpantig ay paraan ng paghati sa isang salita alinsunod sa mga pantig na ipinambuo rito. Nakabatay ito sa grafema o nakasulat na mga simbolo. Halimbawa, **u•sa** (usa) ‘baboy damo’, **ba•lay** (balay) ‘bahay’. Narito ang ilang tuntunin:

Una, kapag may magkasunod na dalawa o mahigit pang patinig sa posisyong pang-una, panggitna, at dulo, ito ay inihihwalay na pantig. Halimbawa: **la•is** (lais) ‘patibong’, **ma•a•ma** (maama) ‘lalaki’, **la•as** (laas) ‘matanda’, **pug•tu•u** (pugtuu) ‘paniniwala’, **hu•u** (huu) ‘oo’

Ikalawa, kapag may magkasunod na katinig sa loob ng isang salita, ang unang katinig sa magkasunod na katinig ay isinasama sa sinundang patinig sa unang pantig at ang ikalawang katinig sa magkasunod na katinig ay isinasama sa kasunod na pantig. Halimbawa: **am•baw** (ambaw) ‘daga’, **am•bay** (ambay) ‘manugang na babae’, **lam•pay** (lampay) ‘pinggan’, **ak•yaw** (akyaw) ‘patibong’, **im•pis** (impis) ‘itlog’, **um•pay** (umpay) ‘kain’, **bak•bak** (bakbak) ‘palaka’, **lib•du** (libdu) ‘libro’.

Ikatlo, kapag may tatlong magkakasunod na katinig sa gitna ng isang salita, at ang pangalawang katinig ay isang pasara tulad ng B, D, G, K, P, at T napupunta sa hiwalay na pantig ang unang katinig. Halimbawa: **sen•tro** (sentro), **min•tras** (mintras), **kon•trak•tor** (kontraktor), **kon•trol** (kontrol), **ma•is•tra** (maistra), **re•his•tro** (rehistro), **plan•tsa** (plantsa).

Kapag hindi naman pasara ang pangalawang katinig, magkasama ang unang dalawang katinig sa pantig. Halimbawa: **eks•per•yen•sya•do** (eksperyensyado), **eks•pert** (ekspert), **ins•payrd** (inspayrd).

3 | PUGHAN-AY/PAGHAN-AY HU LALANG

KU PUGBATBAT/PAGBATBAT

Sabuwa-sabuwahon puglituk/pagbalos ku pandaya/maayad ha pugkatundug-tundug/pagkatundug-tundug su mga malka ha nakahinang ku kagi/kaikagi, tampod/tampëd, akronim, pinababà, tandokà/tandëkà ku pang-agham, daw duma pa.

3.1. Tampod/Tampëd

Pugsulat	Pugbatbat
su	es-yu
u	yu
pu	pi-yu
ba	bi-ey
mi	em-ay

3.2. Kagi/Kaikagi

Pugsulat	Pugbatbat
banuwa	bi-ey-en-yu-dobolyu-ey
palanu	pi-ey-el-ey-en-yu
kaliga	key-ey-el-ay-dyi-ey
hadî	eyts-ey-di-ay
Gingoog	adagi ha ji-ay-endyi-o-o-ji

3 | PAGBAYBAY NA PABIGKAS

Isa-isang binibigkas sa maayos na pagkakasunod-sunod ang mga letrang bumubuo sa isang salita, pantig, akronim, daglat, inisyals, simbolong pang-agham, at iba pa.

3.1. Pantig

Pagsulat	Pagbigkas
su	es-yu
u	yu
pu	pi-yu
ba	bi-ey
mi	em-ay

3.2. Salita

Pagsulat	Pagbigkas
banuwa	bi-ey-en-yu-dobolyu-ey
palanu	pi-ey-el-ey-en-yu
kaliga	key-ey-el-ay-dyi-ey
hadî	eyts-ey-di-ay
Gingoog	malaking ji-ay-endyi-o-o-ji

3.3. Laktud/Pamantëk

Pugsulat	Pugbatbat
CADT (Certificate of Ancestral Domain Title)	adagi ha si-adagi ha ey-adagi ha di-adagi ha ti
NCIP (National Commission on Indigenous Peoples)	adagi ha en-adagi ha si-adagi ha ay-adagi ha pi
IPED (Indigenous Peoples Education)	adagi ha ay-adagi ha pi-adagi ha i-adagi ha di
DepEd (Department of Education)	adagi ha di-i-pi-adagi ha i-di
ODLIBA (Odiongan Linugos Baliguihan)	adagi ha o-adagi ha di-adagi ha el-adagi ha ay-adagi ha bi-adagi ha ey

3.4. Pinababà

Pugsulat	Pugbatbat
Kap. (Kapitan)	adagi ha key-ey-pi-tubluk
Gob. (Gobernador)	adagi ha ji-o-bi-tubluk
Sr. (Senior)	adagi ha is-ar-tubluk
Jr. (Junior)	adagi ha jey-ar-tubluk
Kag. (Kagawad)	adagi ha key-ey-dji-tubluk

3.5. Puun

3.5.1. Mga Otaw/Ėtaw/Ugsak

Pugsulat	Pugbatbat
RRD (Rodrigo Roa Duterte)	adagi ha ar-adagi ha ar-adagi ha di
ESM (Estoriano S. Mandahinog)	adagi ha i-adagi ha es-adagi ha em
LVM (Landy V. Mandahinog)	adagi ha el-adagi ha vi-adagi ha em
PE (Physical Education)	adagi ha pi-adagi ha i
AMM (Allan M. Mandokita)	adagi ha a-adagi ha em-adagi ha em

3.3. Akronim

Pagsulat	Pagbigkas
CADT (Certificate of Ancestral Domain Title)	malaking si-malaking ey-malaking di-malaking ti
NCIP (National Commission on Indigenous Peoples)	malaking en-malaking si-malaking ay-malaking pi
IPED (Indigenous Peoples Education)	malaking ay-malaking pi-malaking i-malaking di
DepEd (Department of Education)	malaking di-i-pi-malaking i-di
ODLIBA (Odiongan Linugos Baliguihan)	malaking o-malaking di-malaking el-malaking ay-malaking bi-malaking ey

3.4. Daglat

Pagsulat	Pagbigkas
Kap. (Kapitan)	malaking key-ey-pi-tuldok
Gob. (Gobernador)	malaking ji-o-bi-tuldok
Sr. (Senior)	malaking is-ar-tuldok
Jr. (Junior)	malaking jey-ar-tuldok
Kag. (Kagawad)	malaking key-ey-dji-tuldok

3.5. Inisyals

3.5.1. Mga Tao at Bagay

Pagsulat	Pagbigkas
RRD (Rodrigo Roa Duterte)	malaking ar-malaking ar-malaking di
ESM (Estoriano S. Mandahinog)	malaking i-malaking es-malaking em
LVM (Landy V. Mandahinog)	malaking el-malaking vi-malaking em
PE (Physical Education)	malaking pi-malaking i
AMM (Allan M. Mandokita)	malaking ey-malaking em-malaking em

3.5.2. Lipunga/Banuwa

Pugsulat	Pugbatbat
NGO (Non-Government Organization)	adagi ha en-adagi ha ji-adagi ha o
IPMR (Indigenous Peoples Mandatory Representative)	adagi ha ay-adagi ha pi-adagi ha em-adagi ha ar
KWF (Komisyon sa Wikang Filipino)	adagi ha key-adagi ha dobolyu-adagi ha ef
LGU (Local Government Unit)	adagi ha el-adagi ha ji-adagi ha yu
DSWD (Department of Social Welfare and Development)	adagi ha di-adagi ha es-adagi ha dobolyu-adagi ha di

3.5.1. Tandokà ku Agham daw Matematika

Pugsulat	Pugbatbat
Fe (iron)	adagi ha ef-i
lb (pound)	el-bi
kg (kilogram)	key-ji
H ₂ O (water)	adagi ha eyts-daduwa-adagi ha o
ft (foot)	ef-ti

3.5.2. Institusyon/Pangkat

Pagsulat	Pagbigkas
NGO (Non-Government Organization)	malaking en-malaking ji-malaking o
IPMR (Indigenous Peoples Mandatory Representative)	malaking ay-malaking pi-malaking em-malaking ar
KWF (Komisyon sa Wikang Filipino)	malaking key-malaking dobolyu-malaking ef
LGU (Local Government Unit)	malaking el-malaking ji-malaking yu
DSWD (Department of Social Welfare and Development)	malaking di-malaking es-malaking dobolyu-malaking di

3.5.3. Simbolo sa Agham at Matematika

Pagsulat	Pagbigkas
Fe (iron)	malaking ef-i
lb (pound)	el-bi
kg (kilogram)	key-ji
H ₂ O (water)	malaking eyts-dalawa-malaking o
ft (foot)	ef-ti

4 | PUGHAN-AY/PAGHAN-AY HU LALANG KU IGSULAT

Duun ku kadakolan/kadakëlan ha Hinigaunon/Hinigaunën, tagsunudun su pamaagi ku inu su puglitok/paglitëk iyan daan pugsulat/kagsulat. Malumu mapatuman su naikagi ha pamaagi hu pagsulat/kagsulat ku mga Higaunon/Higaunën ha lalang ha gamit hu mga Hinigaunon/Hinigaunën ha malka. Su puggamit/paggamit daan hu mga sinambayan ha mga malka amin on/ën panulù/giya, iling ku:

4.1. Puggamit/Paggamit hu Siyam ha Sinambayan ha Malka.

Hu/Su Higaunon/Higaunën, amin siyam ha sinambayan puun ta Inglis daw Español iyan un haini/haì su Cc, Ee, Ff, Jj, Ññ, Qq, Vv, Xx, daw Zz. Ginamit haini/haì pugsulat/kagsulat hu insakto ha ngadan su mga sinambayan ha mga malka hudâ kabag-o su pug-ikagi yanda gihapon su nalayaman/natinalaman, kagi/kaikagi pa hu siyentipiko daw teknikal.

4.1.1. Matuud/Bunal ha ngadan hu otaw/ëtaw daw banuwa.

Ben, Carlito, Cagayan de Oro, Emily, Eureka, Felix, Junrey, Niña, Niño, Marisel, Noel, Oscar, Ozamis, Pedro, Quirino, Quezon, Sergio, Venus, Zeus, Zamboanga

4.1.2. Kagi/Kaikagi ha amin kalabutan ku teknolohiya:

Xerox, internet, tractor, hardware, x-ray, wifi, cellphone, Google, virtual meeting, Facebook, Youtube, Android, Iphone, netbook, projector, Zoom

4.1.3. Siyentipiko daw teknikal ha kagi/lalang:

Acacia mangium, *Albizzia falcataria*, *Saribus rotundifolius*, *Chanos chanos*, narra, ad hoc, bona fide, chlorine, oxygen, chlorophyll, hydrogen, phylux, quorum, vertebrate, zinc, corona virus, vaccine, quarantine

4.1.4. Ngadan ku adaw/anglaw daw bulan:

Lunes, Martes, Miyerkules, Huwebes, Biyernes, Sabado, Enero, Pebrero, Setyembre, Oktubre, Nobyembre, Disyembre

4 | PAGBAYBAY NA PASULAT

Sa pangkalahatan, sinusunod ng Hinigaunon/Hinigaunën ang tuntunin na kung ano ang pagkabigkas ay siya rin ang baybay. Natural at madaling natutupad ang nasabing tuntunin sa pagbaybay ng mga katutubong salita gamit ang mga katutubong titik. Ang paggamit naman ng mga hiram na titik ay gagabayan ng sumusunod:

4.1. Paggamit ng Siyam na Hiram na Titik. Sa Higaunon/Higaunën, mayroong siyam na hiram na titik mula sa Ingles at Español na Cc, Ee, Ff, Jj, Ññ, Qq, Vv, Xx, at Zz. Ginagamit ang mga ito sa pagsusulat ng mga pangngalang pantangi, at salitang hiram na hindi na binabago ang baybay/ispeling.

4.1.1. Tiyak na pangalan ng tao at lugar:

Ben, Carlito, Cagayan de Oro, Emily, Eureka, Felix, Junrey, Niña, Niño, Marisel, Noel, Oscar, Ozamis, Pedro, Quirino, Quezon, Sergio, Venus, Zeus, Zamboanga

4.1.2. Salitang may kinalaman sa teknolohiya:

Xerox, internet, tractor, hardware, x-ray, wifi, cellphone, Google, virtual meeting, Facebook, Youtube, Android, Iphone, netbook, projector, Zoom

4.1.3. Katawagang siyentipiko at teknikal:

Acacia mangium, *Albizzia falcataria*, *Saribus rotundifolius*, *Chanos chanos*, narra, ad hoc, bona fide, chlorine, oxygen, chlorophyll, hydrogen, phylux, quorum, vertebrate, zinc, corona virus, vaccine, quarantine

4.1.4. Pangalan ng araw at buwan:

Lunes, Martes, Miyerkules, Huwebes, Biyernes, Sabado, Enero, Pebrero, Setyembre, Oktubre, Nobyembre, Disyembre

4.1.5. Ig-umaw ku posisyon ku gubyernu daw/o military

Presidente, Senador, Sarhento, Koronel, Congressman, Purok Chairman, Purok President, Konsehal, SK Chairman, General, Mayor, Governor, Presidential Spokesperson, House Speaker

4.1.5. Tawag sa Posisyon ng pamahalaan at/o militar

Presidente, Senador, Sarhento, Koronel, Congressman, Purok Chairman, Purok President, Konsehal, SK Chairman, General, Mayor, Governor, Presidential Spokesperson, House Speaker

4.2. Puggamit/Paggamit ku Ff, Jj, Vv, daw Zz.

Puggamit/Paggamit hu duma pa ha inikagiyan ta Pilipinas su mga malka kalagong/kalagëng ha Ff, Jj, Vv, daw Zz. Ahaon/Ahaën su mga sandagan/sanglitanan ha sulat ha Hinigaunon/Hinigaunën ta alug puun ta *Ortograpiya ha Itáwit*.

Malka Kalagong/ Kalagëng	Inikagiyan	Filipino
Jj	badjaw ju	bagyo iyon
Ff	sifun afutu	sipon puso ng saging
Vv	bavi vulun	baboy sama
Zz	kazzing zimigi	kambing kaliwa

Panalahudan/Panabiya hu mga Hinigaunon/Hinigaunën ha inikagiyan iling taina/tai, hadi laagun su Hinigaunon/Hinigaunën su napun-an/napuunan ko kagi/lalang ha pugamit hu Ff, Jj, Vv, at Zz ku makauma su panahon ha sumambay su Higaunon hu kagi/lalang puun ku duma ha mga kagi/lalang hu lain/laing pa ha mga banuwa.

4.3. Puggamit/Paggamit ku Ee. Puggamit/Paggamit hu duma ha mga inikagiyan ta Pilipinas sa mga malka palagong/palagëng ha Ee. Puggamit/Paggamit daan hu Higaunon su mga malka ha sinambayan ta kandan, iling ku nakasulat ta alug.

Katutubong Wika	Sandagan	Filipino
Kapampangan Itawit Tagalog	bale fefeg mesa	bahay pamaypay hapag kainan

4.2. Paggamit ng Ff, Jj, Vv, at Zz.

Ginagamit ng ibang mga katutubong wika sa Pilipinas ang mga titik katinig na Ff, Jj, Vv, at Zz. Tingnan ang mga halimbawang salitang Itáwit sa ibaba mula sa *Ortograpiya Itáwit*.

Titik Katinig	Salitang Katutubo	Filipino
Jj	badjaw ju	bagyo iyon
Ff	sifun afutu	sipon puso ng saging
Vv	bavi vulun	baboy sama
Zz	kazzing zimigi	kambing kaliwa

Bílang paggalang sa mga katutubong wika tulad nitó, pananatilihin ng Hinigaunon/Hinigaunën ang napagkayarian niláng sulat gámit ang Ff, Jj, Vv, at Zz, kung darating ang pagkakataong hihiram ang Hinigaunon/Hinigaunën ng mga salita mula sa ibang katutubong wika ng bansa.

4.3. Paggamit ng Ee. Ginagamit din ng ibang katutubong wika sa Pilipinas ang mga titik patinig na Ee. Gagamitin din sa Hinigaunon/Hinigaunën ang mga titik na ito kung manghihiram ng mga salita nilá, tulad ng mga nakasulat sa ibaba.

Katutubong Wika	Halimbawang Salita	Filipino
Kapampangan Itawit Tagalog	bale fefeg mesa	bahay pamaypay hapag kainan

4.4. Pugreisipel/Pagreisipel ku duma pa ha mga kagi/lalang ha sinambayan. Amin mga higayun daan ha su sinambayan ha kagi/kaikagi iyan tag-isabon/isabën su ispeling dipindi ku inuhun pug-ikagi/pag-ikagi ku mga Higaunon/Higaunën. Kasagadan/Mahios haini/hai maahâ duun ku mga kagi/lalang ha piggamit/tagkagamit ku kada adaw/anglaw/anlaw-anlaw ha pugtimâ/kagtimâ.

Hinigaunon/ Hinigaunën	Filipino	English	Español
bangku	bangko	bank	banco
bulpin	bolpen	ballpen	
draybir	drayber	driver	
dyip/dip	dyip	jeep	
ikspirimintu	eksperimento	experiment	experiment
palanu	plano	plan	plano
pidisuhan	kulungan	prison	prisión
pidisyu	presyo	price	precio
plastik	supot	plastic	
radyu	radyo	radio	radio
risibu	resibo	receipt	recibo
silpun	cellphone	cellphone	
sinilas	tsinelas	slippers	chinelas

4.4. Pagreisipel ng mga Hiram na Salita
May mga pagkakataon din na ang hiram na salita ay binabago ang ispeling depende sa pagkabigkas ng mga Higaunon/Higaunën. Madalas makikita ito sa mga salitang nagagamit sa araw-araw na búhay.

Hinigaunon/ Hinigaunën	Filipino	English	Español
bangku	bangko	bank	banco
bulpin	bolpen	ballpen	
draybir	drayber	driver	
dyip/dip	dyip	jeep	
ikspirimintu	eksperimento	experiment	experiment
palanu	plano	plan	plano
pidisuhan	kulungan	prison	prisión
pidisyu	presyo	price	precio
plastik	supot	plastic	
radyu	radyo	radio	radio
risibu	resibo	receipt	recibo
silpun	cellphone	cellphone	
sinilas	tsinelas	slippers	chinelas

5 | DIGRAPU DAW SALOPING-KALAGONG/ SALĒPING-KALAGĚNG

5.1. Digrapu ha NGng. Digrapu su ig-umaw ku sabuwa ha malka ha amin daduwa ha simbulu bà sabuwa dà ha lagong/lagĕng. Duun ku alpabeto ha Hinigaunon/Hinigaunĕn, amin sabuwa dà ha digrapu ha . Pigluwasan dĭn su kalagong/kalagĕng ha /ŋ/. Sandagan:

/ŋa.dan/	adan
/ŋi.saw/	isaw
/pa.ŋa/	paá
/ʔa.ŋaj/	aáy
/ʔu.laŋ/	ula

5.2. Saloping-kalagong/Salĕping-kalagĕng. Saloping-kalagong/salĕping-kalagĕng daan su ig-umaw ku hudâ pog-iling ha kalagong/kalagĕng ha migtondog-tondog/migtĕndĕg-tĕndĕg daw impalagong/impalagĕng duun ku sabuwa ha tampod/tampĕd, iling ku **tr** ku trabaho daw **kl** ku klasi. Hadî mig-iling su lagong/lagĕng ku migtondog-tondog/migtĕndĕg-tĕndĕg ha kalagong/kalagĕng ha **tr**, anay su [t] daw tondog/tĕndĕg su [r]. Iling daan duun ku **kl**, anay su [k] daw tondog/tĕndĕg su [l]. Ugkapaliman haini ha mga saloping-kalagong/salĕping-kalagĕng duun ku mga kagi ha sinambayan ku Hinigaunon/Hinigaunĕn. Ahaun su mga sandagan ku Filipino ha kagi diyâ ta kababaan ha mga tsart.

Amin daduwa ha pamaagi ku pugsambay ku saloping-kalagong/salĕping-kalagĕng ha Hinigaunon/Hinigaunĕn. Una, ugliutan ku palagong/palagĕng duun ku taliwadâ ku saloping-kalagong/salĕping-kalagĕng pada mahalin su tampod/tampĕd daw mahinang ha mas natural su pug-ikagi taina/tai basi ku pugtampodâ/pagtampĕdâ ku Hinigaunon/Hinigaunĕn. Gamiton haini/hai kasagadan ku tungkay ha laas ha mga Higaunon/Higaunĕn. Ikadaduwa, hadî isabon su puglitok/paglitĕk ku saloping-kalagong/salĕping-kalagĕng; kasagadan hain/hai mapaliman ku mga bata ha mga Higaunon/Higaunĕn.

5 | DIGRAPO AT KAMBAL-KATINIG

5.1. Digrapong NGng. Digrapo ang tawag sa isang titik na binubuo ng dalawang ipinagdikit na simbolo ngunit kumakatawan ng isang tunog lâmanĝ. Sa alpabetong Hinigaunon/Hinigaunĕn, nag-iisang digrapo ang **NGng**. Kinakatawan nito ang katutubong tunog at ponemang katinig na /ŋ/. Halimbawa:

Tunog	Grafema
/ŋa.dan/	ng adan ‘pangalan’
/ŋi.saw/	ng isaw ‘ngiti’
/pa.ŋa/	pang á ‘sanga’
/ʔa.ŋaj/	ang áy ‘sana’
/ʔu.laŋ/	ulang ‘hipon’

5.2. Kambal-katinig sa Hinigaunon/Hinigaunĕn. Kambal-katinig naman ang tawag sa magkaibang titik katinig na nagkataong magkakasunod at pinatutunog sa loob ng isang pantig, tulad ng **tr** sa trabaho at **kl** sa klase. Magkaiba ang tunog ng magkakasunod na katinig sa **tr**, una munang binibigkas ang /t/ at kasunod ang /r/. Ganoon dĭn ang sa **kl**, una munang binibigkas ang /k/ at kasunod ang /l/. Naririnig ang mga kambal-katinig sa mga salitang hinihiram ng Hinigaunon/Hinigaunĕn. Tingnan ang mga halimbawang salita mula sa Filipino sa mga tsart sa ibaba.

May dalawang paraan ng panghihiram ng kambal-katinig sa Hinigaunon/Hinigaunĕn. Una, nagsisingit ng patinig sa pagitan ng kambal-katinig para mapaghiwalay ito ng pantig at maging mas natural ang bigkas nito ayon sa palapantigang Hinigaunon/Hinigaunĕn. Karaniwan itong ginagamit ng mas nakatatandang mga Higaunon/Higaunĕn. Ikalawa, hindi binabago ang bigkas sa kambal-katinig; mas karaniwan naman ito sa mas batang mga Higaunon/Higaunĕn.

5.2.1. Pugliut ku Palagong/Palagëng

Iyan su mga saloping-kalagong/salëping-kalagëng ha mga sinambayan ku Higaunon/Higaunën ha **br, dr, gr, kr, pr, tr, kl**, daw pl. Ahaun ha su una ha mga kalagong/kalagëng taina/tai ha bayà ibuhang/ibuwang daw sa ikadaduwa ha kalagong/kalagëng ha **Rr** daw **Ll**. Su puggamit/paggamit taina/tai, sunudun su mga pamaagi:

Una, kasagadan ku **Rr** su ikadaduwa ha kalagong/kalagëng mahalin haini/hai ku **Ll**. Ku **Ll** su uggamiton, hadî un haini/hai ugkahalin. Sandagan:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën
grasya	galasya
brigada	biligada
plasa	palasa
klase	kalasi

Kasagadan daan, mahalin su **Rr** o **Ll** ku **Dd**. Sandagan:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën
plastik	padastik
plaka	padaka
trumpa	tudumpa

Ikadaduwa, likuun su anay ha palagong/palagëng ku sinambayan ha kagi, daw iliut haina/hai duun ku taliwadà ku saloping-kalagong/salëping-kalagëng daw mahalin haini/hai ku nangka tampod/tampëd. Sandagan:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën
planggana	palanggana
tribo	tilibu
grupo	gulupu

5.2.1. Pagsisingit ng Patinig

Ang mga kambal-katinig sa mga salitang hinihiram ng Hinigaunon/Hinigaunën ay **br, dr, gr, kr, pr, tr, kl**, at **pl**. Pansinin na ang unang katinig dito ay laging pasara at ang ikalawa namang katinig ay **Rr** o **Ll**. Sa paggamit ng mga ito, sinusunod ang ilang tuntunin:

Una, kadalasan kapag **Rr** ang ikalawang katinig mapapalitan ito ng **Ll**. Kapag **Ll** ang ginagamit, hindi na ito napapalitan. Halimbawa:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën
grasya	galasya
brigada	biligada
plasa	palasa
klase	kalasi

Minsan naman, napapalitan ang **Rr** o **Ll** ng **Dd**. Halimbawa:

Filipino o Sebwano	Hinigaunon/Hinigaunën
plastik	padastik
plaka	padaka
trumpa 'loud speaker'	tudumpa

Ikalawa, nauulit ang unang patinig ng hiram na salita, at isinisingit ito sa pagitan ng kambal-katinig para mapaghiwalay ito ng pantig. Halimbawa:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën
planggana	palanggana
tribo	tilibu
grupo	gulupu

Ikatatulu, halinun daan su mga palagong/palagëng ha Ee daw Oo ku li daw Uu. Sandagan:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën
klase	kalasi
plete	piliti
presyo	pidisyu
maestra	maistada
trumpeta	tudumpita
preso	pidisu/pilisu
traktor	tadaktur
troso	tudusu
traydor	talaydul

Ku duma ha kagi/lalang, lahì ha palagong/palagëng su igliut ku saloping-kalagong/salëping-kalagëng. Sandagan:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën
gripo	galipu/giripu
presyo	pudisyu/pidisyu

5.2.2. Pagpapanatili ng kambal-katinig

Su mga batan-on/batan-ën ha Higaunon, kasagadan hadi ug-isabon su pug-ikagi/paglitëk ku mga saloping-kalagong/salëping-kalagëng. Ku amin **Ee** daw **Oo** ku sinambayan ha kagi/lalang, halinan daan haini/hai ku **li** daw **Uu**. Ahaun taw su mga sandagan ta kababaan:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën (pugliut ku palagong)	Hinigaunon/Hinigaunën (pugpabilin dâ ku saloping-kalagong)
ado	galadu	adu
abaho	talabahu	abahu
asa	palasa	asa
ase	kalasi	asi
igada	biligada	igada

Ikatlo, napapalitan din ang mga patinig na Ee at Oo ng li at Uu. Halimbawa:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën
klase	kalasi
plete	piliti
presyo	pidisyu
maestra	maistada
trumpeta	tudumpita
preso	pidisu/pilisu
traktor	tadaktur
troso	tudusu
traydor	talaydul

Sa ilang salita, ibang patinig ang ginagamit na pangsingit sa kambal-katinig. Halimbawa:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën
gripo	galipu/giripu
presyo	pudisyu/pidisyu

5.2.2. Pagpapanatili ng kambal-katinig

Sa mga mas batang Higaunon/Higaunën, mas madalas na hindi na nababago ang bigkas ng mga kambal-katinig. Kapag may **Ee** at **Oo** ang hiram na salita, napapalitan pa rin ito ng **li** at **Uu**. Tingnan ang mga halimbawa sa ibaba:

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën (nagsingit ng patinig)	Hinigaunon/Hinigaunën (pinanatili ang kambal-katinig)
grado	galadu	gradu
trabaho	talabahu	trabahu
plasa	palasa	plasa
klase	kalasi	klasi
brigada	biligada	bligada

Iman, dawatun ha saktu su daduwa ha pamaagi ku pug-ikagi daw puglitok/paglitëk.

5.3. Umawun ha saloping-kalagong/salëping-kalagëng ku migduma su daduwa ha kalagong/kalagëng duun ku sabuwa ha tampod/tampëd. Hadî duma ku mga saloping-kalagong/salëping-kalagëng su migtondogâ/migtëndëgâ ha mga kalagong/kalagëng ku migsuwayâ ha tampod/tampëd, iling ku **mp** ku kagi ha lampay /**lam.paj**/. Ku litukun haini/hai, mugsuwayâ su **m** daw **p** ku tampod/tampëd. Ahaun su madakol/madakël pa ha mga sandagan taina/tai:

Lagong/Lagëng	Grafema
/kin.dal/	kindal
/sam.baj/	sambay
/san.duk/	sanduk
/am.baw/	ambaw
/tag.bis/	tagbis
/tag.buk.buk/	tagbukbuk
/bok.bok/	bokbok
/bas.basunun/	basbasunun

Sa kasalukuyan, tatanggaping tama ang dalawang paraan ng pagbigkas at pagbaybay.

5.3. Tatawagin lang na kambal-katinig kung magkasama ang dalawang magkasunod na katinig sa iisang pantig. Hindi kasama sa mga kambal-katinig ang magkakasunod na mga katinig na nahahati sa magkakaibang pantig tulad ng **mp** sa lampay /**lam.paj**/ ‘plato’ dahil kung bibigkasin ito, mapupunta ang **m** at **p** sa magkahiwalay na pantig. Tingnan ang dagdag na halimbawa:

Tunog	Grafema
/kin.dal/	kindal ‘balat’
/sam.baj/	sambay ‘hiram’
/san.duk/	sanduk ‘luwag’
/am.baw/	ambaw ‘daga’
/tag.bis/	tagbis ‘ibon’
/tag.buk.buk/	tagbukbuk ‘sitio sa Cagayan de Oro’
/bok.bok/	bokbok ‘pinulbos’
/bas.basunun/	basbasunun ‘batang lalaki’

6 | PUGBAYLU-BAYLU KU

“D” DAW “R”

6.1. Dd daw Rr

Su [r] konâ/kênâ ponema ku Hinigaunon/Hinigaunën. Iyan allophone ku /d/ ku puglitok/paglitëk ku taga-Sitio Civoleg, Brgy. Lunotan, Siyudad ta Gingoog; munisipyo ta Claveria, Balingasag, daw Talisayan ta Misamis Oriental; daw kababaaan ha banuwa ta Bukidnon. Su /d/ mahinang ha [r] ku taliwadà ku palagong/palagëng ku kagi. Ahaon su kagi duun taina ha kahun.

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën	
	Gingoog, Iligan, Agusan, Cagayan de Oro	Iligan, Claveria, Balingasag, Talisayan, daw kababaaan ha lugar ta Bukidnon
ulan	udan	uran
ulam	sodâ/sëdâ	sërâ
pantawag sa kapwa babae	angaday	angaray
hindi	hadî	harî
bulok	lodak/lëdak	lërak
malaki	adagi	aragi
halik	hadók/hadëk	harëk
itak	badî	barî
pari	padî	parî
sinabawang kamote/taro/saging	tabidak	tabirak

6 | PAGPAPALIT NG “D” AT “R”

6.1. Dd at Rr

Ang [r] ay hindi ponema ng Hinigaunon/Hinigaunën. Ito ay allophone lamang ng /d/ sa pagkabigkas ng taga-Sitio Civoleg, Brgy. Lunotan, Lungsod Gingoog; mga munisipyo ng Claveria, Balingasag, at Talisayan sa Misamis Oriental; at mga mababang lugar sa Bukidnon. Ang /d/ ay nagiging [r] kapag napapagitnaan ito ng dalawang patinig. Tingnan ang mga salita sa talahanayan.

Filipino	Hinigaunon/Hinigaunën	
	Gingoog, Iligan, Agusan, Cagayan de Oro	Iligan, Claveria, Balingasag, Talisayan, at mabababang lugar sa Bukidnon
ulan	udan	uran
ulam	sodâ/sëdâ	sërâ
pantawag sa kapwa babae	angaday	angaray
hindi	hadî	harî
bulok	lodak/lëdak	lërak
malaki	adagi	aragi
halik	hadók/hadëk	harëk
itak	badî	barî
pari	padî	parî
sinabawang kamote/taro/saging	tabidak	tabirak

6.2. Dd daw Rr ku pug-ikagi

Su Hinigaunon/Hinigaunën ta Iligan, Claveria, Balingasag, Talisayan, daw kababaaan ha lugar ta Bukidnon, ugkahalin daan su /d/ duun ku puunan ku mga kagi/kaikagi ku ugkataliwadaan hai/haini ku daduwa ha palagong/palagëng tagú duun ku ikagiyun.

Sandagan:

*Iyan a **dà** tag-iwit/tag-awit. / Iyan a **rà** tag-iwit.
Iling ki **dà**. / Iling ki **rà**.*

Hain na pamaagi ugkagamit daan ku su /d/ ugkataliwadaan ku basú-palagong daw palagong.

Sandagan:

*Likù kaw **dà**. / Likù kaw **rà**.*

Bà iman upakalagong un ku [r] su mga basbasunun bisan diyâ ta puun ku kagi nakaugsak.

Sandagan:

*radyu
rilu*

6.2. Dd at Rr na pagsasalita

Sa Hinigaunon/Hinigaunën sa Iligan, Claveria, Balingasag, Talisayan, at mabababang lugar sa Bukidnon, nagbabago din ang /d/ sa simula ng mga salita kapag napapagitnaan ito ng dalawang patinig sa loob ng pangungusap.

Halimbawa:

*Iyan a **dà** tag-iwit/tag-awit. / Iyan a **rà** tag-iwit.
Iling ki **dà**. / Iling ki **rà**. 'Ako lang ang tagadala.'
'Pareho lang tayo.'*

Ang pamamaraang ito ay ginagamit din kung napapagitnaan ang /d/ ng malapatinig at patinig.

Halimbawa:

*Likù kaw **dà**. / Likù kaw **rà**. 'Bumalik kayo.'*

Sa ngayon nakakapagsalita na ng [r] ang mga kabataan kahit nasa unahan ito ng salita nakasulat.

Halimbawa:

*radyu 'radyo'
rilu 'relo'*

7 | MGA TUBLUK

Amin haupat ha tubluk su Ortograpiya ku Hinigaunon/Hinigaunën: patul-id (ṽ), baliyas (ṽ), sangit-sangit (ṽ), patubluk (ṽ). Gamitun su mga tubluk pada malkahan su daging/bis-ay, gipit/lipit ku bakolong/bakëlëng, daw lagong/lagëng ha /ə/.

7.1. Patul-id (ṽ)

Ugsakan hu tubluk ha patul-id su mga kagi/kaikagi ha mig-iling/makag-iling hu batbat bà hudâ mig-iling/makag-iling hu pugdaging/bis-ay ku kagi/lalang. Sulatan hu patul-id diyâ ta sampaw ku palagong/palagëng hu tampod/tampëd ha amin duun pugdaging/bis-ay. Su pogsulat/pëgsulat tain/tainën ha patul-id, puun ta sampaw hu palagong/palagëng payanaun/pa-iling ta gibang. Sandagan:

Hinigaunon/Hinigaunën	Filipino
bálaw	tapang
baláw	<i>Agathis philippinensis</i> , isang punong kahoy
kálaw	kalaw
Kaláw	pangalan ng tao
dáhun	dahon
Dahún	pangalan ng tao
sálu	kasal
salú	kasalo sa pagkain
hádok	takót
hadók	halik

7 | MGA TULDIK

Mayroong apat na tuldik ang Ortograpiya ng Hinigaunon/Hinigaunën: pahilís (ṽ), paiwà (ṽ), pakupyâ (ṽ), patuldok (ṽ). Ginagamit ang mga tuldik para markahan ang diin, impit na tunog, at ang tunog na /ə/.

7.1. Pahilís (ṽ)

Lagyan ng tuldik na pahilís ang mga salita na may kapareha ng baybay pero magkaiba ang diin. Isulat ang pahilís sa taas ng patinig ng pantig na may diin. Ang pagsulat ng pahilis ay magsisimula sa taas pababa sa kaliwa.
Halimbawa:

Hinigaunon/Hinigaunën	Filipino
bálaw	tapang
baláw	<i>Agathis philippinensis</i> , isang punong kahoy
kálaw	kalaw
Kaláw	pangalan ng tao
dáhun	dahon
Dahún	pangalan ng tao
sálu	kasal
salú	kasalo sa pagkain
hádok	takót
hadók	halik

7.2. Baliyas (‘)

Ugsakan hu tubluk ha baliyas su pinakahudiyan ha palagong/palagëng hu kagi/lalang ha su pulû amin kagipit/kalipit hu bakolong/bakëlëng (glottal stop). Su pogsulat/pëgsulat tain/ tainën ha baliyas, puun ta sampaw payanaun/pa-iling ta kawanan. Sandagan:

Hinigaunon/Hinigaunën	Filipino
sulû	sulô, ilaw
tulû	tagas
salâ	kasalanan
tudû/tunlû	daliri
hindû	ituro
badî	itak

7.3. Sangit-sangit (‘)

Ugsakan ku sangit-sangit su palagong/palagëng ku tampod/ tamped ku hudiyan ha tampod/tampëd ku kagi ha amin daging/ bis-ay daw gipit/lipit hu bakolong/bakëlëng (glottal stop) diyâ ta pulû. Sandagan:

Hinigaunon/Hinigaunën	Filipino
tamâ (Gingoog)	mantisa
mamâ	ngangâ
sopâ/sëpâ	nguyâ
hudâ	walâ
susû	susô
mahudû	mabaho
kudû (Gingoog)	gúlat
ipû	pagkuha ng butil sa busal ng mais
konâ/kënâ	hindi
sulî	suhî

7.2. Paiwa (‘)

Lagyan ng tuldik na paiwa ang pinakahuling patinig sa salitang nagtatapos sa impit na tunog o glottal stop. Ang pagsulat ng paiwa ay mula taas pakanan. Halimbawa:

Hinigaunon/Hinigaunën	Filipino
sulû	sulô, ilaw
tulû	tagas
salâ	kasalanan
tudû/tunlû	daliri
hindû	ituro
badî	itak

7.3. Pakupyâ (‘)

Lagyan ng tuldik pakupyâ ang patinig ng huling pantig ng salita kung ito ay may diin sa dulo at nagtatapos sa impit na tunog o glottal stop. Halimbawa:

Hinigaunon/Hinigaunën	Filipino
tamâ (Gingoog)	mantisa
mamâ	ngangâ
sopâ/sëpâ	nguyâ
hudâ	walâ
susû	susô
mahudû	mabaho
kudû (Gingoog)	gúlat
ipû	pagkuha ng butil sa busal ng mais
konâ/kënâ	hindi
sulî	suhî

7.4. Patubluk (‘‘)

Ugsakan hu patubluk su sampaw hu Ee timaan ha lagong/lagëng ha /ə/. Iyan hain/haini gamitun diya ta Iligan, Claveria, Balingasag, Talisayan, daw kababaan ta Bukidnon. Sandagan:

Hinigaunon/Hinigaunën	Filipino
wëlëng	mukha
madakël	marami
tampëd	putol
hëë	oo
madëët	pangit
sulëd	kapatid
hibët	pangako
bëën	na lang
pëkël	sakal

7.4 .Patuldok (‘‘)

Lagyan ng tuldik patuldok sa taas ng Ee para sa tunog na /ə/. Ito ay ginagamit ng Iligan, Claveria, Balingasag, Talisayan, at mabababang lugar sa Bukidnon. Halimbawa:

Hinigaunon/Hinigaunën	Filipino
wëlëng	mukha
madakël	marami
tampëd	putol
hëë	oo
madëët	pangit
sulëd	kapatid
hibët	pangako
bëën	na lang
pëkël	sakal

8 | GAMIT KU BADLIT

Madakol/madakël su gamit ku badlit hu Hinigaunon/Hinigaunën. Ahaun su mga giya ta kababaan.

8.1. Sandagan ku gipit/lipit ta bakolong/bakëlëng pigkaulangan/pig-alangan ku palagong/palagëng daw kalagong/kalagëng.

tad-om/tad-ëm

tul-id

bag-ang

8.2. Pugsuwayà ku Linikù-likù ha Puun ku Kagi/Lalang

lawig-lawig likù-likù

dumâ-dumâ

duma-duma

bayà-bayà

bayâ-bayâ

8.3. Tinibù/Sinabuwa ha mga Kagi/Lalang

balay-tulugan

apù-gulang

apù-tinangkodan/tinangkëran

apù-taliwadà

laas-bahi

8.4. Ta Ampilido

Razel Joy Agaon-Pinaaling

Rida Alisbo-Tinaghanao

Flordeliza Murillo-Basa

Nancy Mangao-Bontia

Hazel Roque-Balan

Amelita Sumonda-Abamonga

Nor-Ain Mansomayan-Concepcion

Lenie Cabanaz-Nacorda

8 | GAMIT NG GITLING

Maraming gamit ang gitling sa Hinigaunon/Hinigaunën. Tingnan ang mga tuntunin sa ibaba.

8.1. Simbolo ng Impit na tunog sa Pagitan ng Katinig at Patinig

tad-om/tad-ëm ‘alaala’

tul-id ‘tuwid’

bag-ang ‘bagang’

8.2. Paghihiwalay sa Inuulit na Salitang-ugat

lawig-lawig ‘bahay-bahayan’

dumâ-dumâ ‘kasama/kaibigan’

duma-duma ‘sama-sama’

bayà-bayà ‘ipinagkatiwala’ (Mis.Or), ‘kaya’ (Bukidnon)

bayâ-bayâ ‘masaya’

8.3. Sa Tambalang Salita

balay-tulugan

‘malaking bahay na pinagdarausan ng mga padiriwang ng katutubo’ ‘tribal hall’

apù-gulang

‘pinakamatandang kapatid na lolo/lola’

apù-tinangkodan/tinangkëran

‘pinakabatang kapatid na lolo/lola’

apù-taliwadà

‘panggitnang kapatid na lolo/lola’

laas-bahi

‘ina’ (Gingoog) ‘matandang babae’(Bukidnon)

8.4. Sa Apelyido

Razel Joy Agaon-Pinaaling

Rida Alisbo-Tinaghanao

Flordeliza Murillo-Basa

Nancy Mangao-Bontia

Hazel Roque-Balan

Amelita Sumonda-Abamonga

Nor-Ain Mansomayan-Concepcion

Lenie Cabanaz-Nacorda

8.5. Ku Tungkay ha Ngadan su Tagsunudà hu Panlapi ha taga-

taga-Baligiyan	taga-Agusan
taga-Agsabu	taga-Magsaysay
taga-Iligan	taga-Bukidnon

8.6. Ta Pagsulat/Pagsulat ku Oras daw Pitsa

Gamitun daan su badlit pada italiwadà su numidu ku oras u pitsa ha amin **ika-** daw oras ha amin **alas-**, iling ku:

ika-lalima ha adaw/anlaw
alas-2:00 ku mahapon
ala-una
alas-dus ku masolom/masëlëm
ika-50 ha pugtad-om/pagtad-ëm

8.5. Kung pangngalang pantangi ang kasunod ng panlapi na taga-

taga-Baligiyan	taga-Agusan
taga-Agsabu	taga-Magsaysay
taga-Iligan	taga-Bukidnon

8.6. Sa Pagsulat ng Oras at Petsa

Ginagamit din ang gitling upang ihiwalay ang numero sa oras o petsa na may **ika-** at oras na may **alas-**, gaya sa sumusunod:

ika-lalima ha adaw 'ikalimang araw'
alas-2 ku mahapun 'alas-2 ng hapon'
ala-una 'ala-una'
alas-dus ku masolom/masëlëm 'alas-dos ng umaga'
ika-50 ha pugtad-om/pagtad-ëm 'ika-50 na 'anibersaryo'

9 | MGA NGADAN

Amin mga basihan ku pugsulat ku ngadan daw pug-umaw, kagan-u ku pugsugudan su adagi ha malka daw kagan-u daan pugsugudan su atiyû ha malka. Iling tain su maikagi taw su ngadan ku lipunga, ahensiya, korporasyon daw sangkà ku gubilnu, mga ngadan ku banuwa daw su nahinagap daw ngadan ku matungtung ha ugsak, mga sinulat, iling ku limbay. Matungtung su pugsugud ha adagi ha malka daw ipaahà su pugtahud.

9.1. Bugtung ha Ngadan. Puunan ku adagi ha malka su mga bugtung ha ngadan undag un su mga bunal ha ngadan ku utaw daw banuwa, bà amin mga panahun ha hadî pudu ngadan ku utaw ha puunan ku adagi ha malka.

9.1.1. Ngadan ku Utaw. Isulat su maadagi ha malka ku anay ha malka duun ku ngadan ku utaw (anay ha ngadan, taliwadà ha ngadan, daw ampulidu).

Sandagan:

Mantagyo G. Lirawan
Iris D. Ansihagan
Danny Boy D. Siaman

Su mga ampulidu ha de, de la, de los, isulat hain ku maatiyû ha malka bà ku hain duun ku puun ku mga napungahan ha ikagiyun.

Sandagan:

Shilla de los Santos
De los Santos su sabuwa ha nabantug ha ampulidu

Su mga ampulidu ha amin badlis, su puun ha malka ku matag ampulidu sulatun ku adagi ha malka. Gamitun su daduwa ha ampulidu ku ampulidu dà su inikagi.

Sandagan:

Razel Joy Agaon-Pinaaling
Flordeliza Murillo-Basa
Lenie Cabanaz-Nacorda
Iris Ansihagan-Cranzo

Su mga insumpay ha **Jr** daw **Sr** isulat sunud ku ampulidu daw hadî-on/hadî-ën ugsakan ku badlis ta alug hadî pa su **Jr** ku

9 | MGA PANGALAN

May pamantayan sa pagsulat ng mga pangalan at tawag, kailan sisimulan sa malaking titik at kailan sisimulan sa maliit na titik. Iyon din ang masasabi natin sa ngalan ng grupo, ahensiya, korporasyon, at sangay ng gobyerno, mga pangalan ng pook pati na ang pangyayari at mga pangalan ng importante na bagay o mga sinulat gaya ng mga awit. Importante ang pagsimula sa malaking titik upang ipakita ang paggalang.

9.1. Pangngalang Pantangi. Magsisimula sa malaking titik ang mga pangngalang pantangi lalo na sa totoong pangalan ng tao at pook, subalit may mga panahon na hindi lahat ng ngalan ng tao ay magsisimula ng malaking titik.

9.1.1. Pangalan ng Tao. Isulat nang malaking titik ang unang titik sa ngalan ng tao (unang pangalan, gitnang pangalan, at apelyido).

Halimbawa:

Mantagyo G. Lirawan
Iris D. Ansihagan
Danny Boy D. Siaman

Ang mga de, de la, dela, o de los sa apelyido, isulat sa maliit na letra maliban kung nâsa unahan ng pangungusap.

Halimbawa:

Shilla de los Santos
De los Santos su sabuwa ha nabantug ha ampulidu.
'Ang de los Santos ay isang buong apelyido.'

Sa mga apelyido na may gitling, isulat sa malaking titik ang unang titik sa bawat apelyido. Gamitin ang dalawang apelyido kung apelyido lamang ang sinasabi.

Halimbawa:

Razel Joy Agaon-Pinaaling
Flordeliza Murillo-Basa
Lenie Cabanaz-Nacorda
Iris Ansihagan-Cranzo

Ang mga ekstensiyon na **Jr** at **Sr** isulat susunod sa apelyido at hindi na lagyan ng kudlit sa baba bago pa ang **Jr** o **Sr**, o ng

Sr, u hu tubluk pagkahuman/pagkaiwas hu **Jr** daw **Sr**. Awaun su insumpay ku ampulidu ku iyan dà su gamitun.

Sandagan:

Porferio Y. Duque Jr.; Duque
Dario A. Sin-ingan Sr.; Sin-ingan

9.1.2. Salakawan ha Ngadan daw Katungdanan. Isulat ku adagi ha malka su anay ha malka ku salakawan ha ngadan su katungdanan. Isulat daan su tibû ku salakawan ha ngadan, katungdanan, ku nakalapik su ampulidu ku salakawan.

Sandagan:

Hon. Franciso Siaman; Honorable Siaman
Gov. Bambi Emano; Governor Emano

Iyan daan su pug-umaw ku pugtahud ku pribado ha mga utaw. Isulat su mababa ha pugkasulat duun ku puun ku ngadan. Daw isulat su tibû duun ku ampulidu da.

Sandagan:

Mr. Rico Matibay; Mister Matibay
Mrs. Kenje O. Baduco; Misis Baduco
Ms. Rosemarie Mandahinog; Miss Mandahinog
Dr. Jesnar Dems S. Torres; Doktor Torres

Isulat hu ma atiyû ha malka su mga katungdanan ku hudâ malapik su ngadan. Sandagan:

Nanumbalay su gobernadora ta tulugan dan.

Minulig su gobernadora ku mga napasipalahan ku bagyu.

Nadawat ku direktor su sulat.

Pasinugudan daan hu adagi ha malka su ngadan ku magbabayâ, baylan daw ngadan ku santo.

Sandagan:

Hisu Klistu
Magbabayâ
Apo Gahumun

tuldok pagkatapos ng **Jr** at **Sr**. Tanggalin ang ekstensiyon kung apelyido lâman ang gagamitin.

Halimbawa:

Porferio Y. Duque Jr.; Duque
Dario A. Sin-ingan Sr.; Sin-ingan

9.1.2. Opisyal na Pangalan at Trabaho. Isulat sa malaking titik ang umpisa ng opisyal na pangalan ng trabaho. Kung nakasanayan na malaki ang pagsulat ng buong pangalan ng opisyal at trabaho. Isulat din ng buo ang opisyal na pangalan ng trabaho kung kasali din ang apelyido ng opisyal.

Halimbawa:

Hon. Franciso Siaman; Honorable Siaman
Gov. Bambi Emano; Gobernador Emano

Iyon din ang tawag sa pagrespeto sa pribadong mga tao. Isulat ang maikling anyo sa unahan ng buong pangalan. At isulat nang buo kung ang apelyido lâman.

Halimbawa:

Mr. Rico Matibay; Mister Matibay
Mrs. Kenje O. Baduco; Misis Baduco
Ms. Rosemarie Mandahinog; Miss Mandahinog
Dr. Jesnar Dems S. Torres; Doktor Torres

Isulat sa maliit na titik ang mga trabaho kung walang kasâman pangalan. Halimbawa:

Nanumbalay su gobernadora ta tulugan dan.

‘Bumisita ang gobernadora sa bahay nila.’

Minulig sa gobernadora ku mga napasipalahan ku bagyu.

‘Tumulong ang gobernadora sa mga nasalanta ng bagyo.’

Nadawat ku direktor su sulat.

‘Natanggap ng direktor ang sulat.’

Sisimulan din ng malaking titik ang pangalan ng Diyos, propeta, at pangalan ng santo. Halimbawa:

Hesu Klistu ‘Hesu Kristo’
Magbabayâ ‘Panginoon’
Apo Gahumun

9.1.3. Ngadan ku Lipunga. Isulat hu adagi ha malka su pamuun ku mga ngadan ku lipunga, ahensiya daw opisina ku gubilnu daw kumpanya apil un su mga sangkà tain.

Sandagan:

BHPA (Bal-ason Higaonon Peoples Association)
BAHANDI (Baliguihan Higaonon Ancestral Domain Inc.)

Isulat daan ku adagi ha malka su ngadan ku relihiyon, lipunga ku tinuuwan, daw simbahan.

Sandagan:

Katoliko
Protestante
Batbat ku Kabuhayon

9.1.4. Tugam-a/Patugam-a. Isulat hu adagi ha malka su pamuun ku tugam-a ku utaw, nahinagap daw banuwa.

Sandagan:

Jan Jan (Raymund Mandahinog)
Ann (Santaliah Mansomayan)
Len (Lenie Nacorda)
Dante (Danny Boy Siaman)
Erning (Ernesto Perez)

9.1.5. Nasyunalidad daw Indigenous Cultural Communitities (ICC). Isulat hu adagi ha malka su pamuun ku ngadan ku nasud, katu-adan daw Indigenous Cultural Communitities (ICC).

Sandagan:

Filipino
Higaunon/Higaunën
Tagalog

9.1.6. Ngadan ku Banuwa (Heograpiko). Isulat hu adagi ha malka su pamuun ku ngadan ku banuwa, ngadan ku mga bugtà, talugan daw political ha dibisyon.

Sandagan:

Kalamagan Falls
Saludan ta Odiongan
Gingoog City
Pulakan
Sinalupan

9.1.3. Pangalan ng Organisasyon. Isulat sa malaking titik ang simula ng mga pangalan ng organisasyon, ahensiya, o opisina ng gobyerno at kompanya kasali ang mga sangay nitó.

Halimbawa:

BHPA (Bal-ason Higaonon Peoples Association)
BAHANDI (Baliguihan Higaonon Ancestral Domain Inc.)

Isulat din sa malaking titik ang simula ng mga pangalan ng relihiyon, organisasyon sa relihiyon, at simbahan.

Halimbawa:

Katoliko
Protestante
Batbat ku Kabuhayon

9.1.4. Palayaw. Isulat sa malaking titik ang simula ang palayaw ng tao, pangyayari, at pook.

Halimbawa:

Jan Jan (Raymund Mandahinog)
Ann (Santaliah Mansomayan)
Len (Lenie Nacorda)
Dante (Danny Boy Siaman)
Erning (Ernesto Perez)

9.1.5. Nasyonalidad at Katutubong Pamayanang Kultural. Isulat sa malaking titik ang simula ng pangalan ng bansa, lahi, at katutubong pamayanang kultural .

Halimbawa:

Filipino
Higaunon/Higaunën
Tagalog

9.1.6. Pangalan ng Pook (Heograpiko). Isulat sa malaking titik ang simula ng mga pangalan ng pook, pangalan ng lupain, at katubigan kasali ang politikal na dibisyon.

Halimbawa:

Talon ng Kalamagan
Saludan ta Odiongan
Lungsod Gingoog
Pulakan
Sinalupan

9.1.7. Pista daw Silibrasyon ha Kultura. Isulat hu adagi ha malka su pamuun ku ngadan ku pista daw selebrasyon ku mga Indigenous Cultural Communitties (ICC). Sandagan:

Kaamulan Festival
Kaliga Festival
Adaw ku Sayudà
Diyandi Festival

9.1.8. Mga Ayun ha Akademiku. Isulat hu adagi ha malka su opisyal ha ngadan ku kursu ha akademiku.

Sandagan:

BEED (Bachelor of Elementary Education)
BSE (Bachelor of Secondary Education)
BSEE (Bachelor of Science in Electrical Engineering)

Amin daan mga duma pa ha ngadan ku mga titulu ku akademiku. Sandagan:

National Scientist
Professor Emeritus

9.1.9. Pudu ha Papilis daw Lisu ku Hiluwasan ha Pudu ha Kagi.

Isulat su adagi ha malka su puun ku ngadan ku mga balaud.

Sandagan:

Indigenous Peoples Right Act of 1997
Ordinansa ta Munisipyu

9.1.10. Ngadan ku Nanangunun. Isulat su maadagi ha malka ku pulù su pudu ha ngadan.

Sandagan:

“Nanangunun hi Bata Makaluluuy”
“Bat-batunun hi Bakakaha”

9.1.11. Pudu ha ngadan ku Meteorolohika. Isulat su maadagi ha malka su puun ha ngadan Meteorolohika daw ngadan ku adaw. Sandagan:

El Niño
La Niña
Bagyu/Bangkit ha Yolanda

9.1.7. Pista at Pagdiriwang Pangkultura. Isulat sa malaking titik ang simula ng mga pangalan ng mga pista at selebrasyon ng katutubong pamayanang kultural . Halimbawa:

Kaamulan Festival
Kaliga Festival
Adaw ku Sayudà
Diyandi Festival

9.1.8. Mga Konseptong Akademiko. Isulat sa malaking titik ang ang opisyal na pangalan ng kúrsong akademiko o asignatura.

Halimbawa:

BEED (Bachelor of Elementary Education)
BSE (Bachelor of Secondary Education)
BSEE (Bachelor of Science in Electrical Engineering)

Ganoon din sa mga titulong akademiko.

Halimbawa:

National Scientist
Professor Emeritus

9.1.9. Mga Dokumento at Pamagat ng mga Sinulat. Isulat sa malaking titik ang pamagat ng mga dokumento at batas.

Halimbawa:

Indigenous Peoples Right Act of 1997
Ordinansa ta Munisipyu ‘Ordinansiya ng Munisipyo’

9.1.10. Pamagat ng mga Sinulat na Akda. Isulat sa malaking titik ang simula ng mga pamagat.

Halimbawa:

“Nanangunun hi Bata Makaluluuy”
“Bat-batunun hi Bakakaha”

9.1.11. Mga Pangalang Meteorolohiko. Isulat sa malaking titik ang simula ng mga pangalang meteorolohiko at pangalan ng panahon. Halimbawa:

El Niño
La Niña
Bagyong Yolanda

9.1.12. Pudu ha Ngadan ku Produkto. Isulat su maadagi ha malka ha puun ku ngadan/ngaran ku produkto, brand, u trademark. Sandagan:

Xerox
Colgate
Mucosolvan

9.1.13. Konâ/Kênâ iyan Kasagayan ku Pudu ha Pug-ikagi ku Ngadan/Ngaran.

Amin kompaniya ha migkalaing-laing ha pugsulat ku ngadan/ngaran. Hadî puliyan su pugkasulat ku ngadan din bisan naka duun ku unahan ku mga ikagiyun. Bâ inikagi ha hadî duun iugsak ta puunan ku ikagiyun su mga bugtung ha ngadan ha migpuun ku maatiyû ha malka. Sandagan:

iPhone eBay
LiquidPost
Kabayaan ku ha ig-ila ku batà ku su iPhone.

9.2. Natibû ha ngadan. Isulat su atiyû ha malka su natibû ha ngadan/ngaran gawas ku diyâ ta puun ku ikagiyun. Sandagan:

Imbitadu su amay daw inay.
Amay dà su imbitadu.

9.2.1. Umaw ku Pamilya. Kasagadan, maatiyû ha malka su gamitun gawas ku pug-umaw. Sandagan:

Nanginsa ki inay din.
Duminiya ka, Amay?
Makauli gid iman si Indàun?

9.2.2. Ngadan ku Siyintipiku. Ku taksonomiya, su genus ha sabuwa organismo isulat puun ku adagi ha malka daw ipalaylay (*italicize*). Su species isulat ku atiyû ha malka daw ipalaylay. Masukat daan ku babaon/babaën su genus.

Sandagan:

Chanos chanos; *C. chanos* 'bangus'
Oryza sativa; *O. sativa* 'humay-gaun'
Manihut esculenta; *M. esculenta* 'panggiya'

9.1.12. Mga Pangalan ng Produkto. Isulat sa malaking titik ang simula ng mga pangalan ng produkto, brand, o trademark.

Halimbawa:

Xerox
Colgate
Mucosolvan

9.1.13. Mga Di-karaniwang Baybay ng Pangalan. May mga kompanya na kakaiba ang pangalan. Hindi papalitan ang pagkasulat ng mga pangalang ito kahit na ilagay sa unahan ng mga pangungusap. Subalit iminumungkahi na iwasang mailagay sa unahan ng pangungusap ang mga pangalang pantangi na nagsisimula sa maliit na titik. Halimbawa:

iPhone eBay LiquidPost
Kabayaan ku ha ig-ila ku batà ku su iPhone.
'Gusto kong iregalo sa anak ko ang iPhone.'

9.2. Pangngalang Pambalana. Isulat sa maliit na titik ang mga pangngalang pambalana maliban kung ito ay nâsa unahan ng pangungusap. Halimbawa.

Imbitadu su amay daw inay. 'Imbitado ang ama at ina.'
Amay dà su imbitadu. 'Ama lang ang inimbata.'

9.2.1. Tawag sa Pamilya. Madalas maliit na titik ang ginagamit maliban sa pagtawag. Halimbawa:

Nagtatanong siya sa kanyang ina.
Pumunta ka ba, Tatay?
Makakauwi ba ngayon si Tiya?

9.2.2. Pangngalang Siyentipiko. Sa taksonomiya, ang genus ng isang organismo ay isulat na nagsisimula sa malaking titik at italiko; ang species naman ay isulat sa maliit na titik at italiko. Puwede ring iklian ang genus. Halimbawa:

Chanus chanus; *C. chanus* 'bangus'
Oryza sativa; *O. sativa* 'palay'
Manihut esculenta; *M. esculenta* 'cassava'

SU PUGHINANG/PAGHINANG KU ORTOGRAPIYA HA HINIGAUNON

Nahinang su Ortograpiya ha Hinigaunon/Hinigaunën pinaagi ku mga manulatay ha mga maestra ha Higaunon/Higaunën, mga opisyalis ku DepEd, daw mga kadumahan ku Translators Association of the Philippines, Inc. Iyan hain sidan pudu:

PALAGSULAT

DEPED DIBISYON NG GINGOOG

Jesnar Dems Torres, PhD, CESO VI, Schools Division Superintendent
Conniebel Nistal, PhD, Asst.Schools Division Superintendent
Pablito Altubar, CID-Chief

DEPED DIBISYON NG MISAMIS ORIENTAL

Domo, Loiejay S
Presente, Joanna Ruby L.
Salatan, Gerum
Siaman, Danny Boy D.
Tagud, Roselier P.

DEPED DIBISYON NG CAGAYAN DE ORO

Arneto, Jinky M.
Mayake, Vaicar
Omriso, Ronald L.
Piawan, Marisel S.
Pacheco, Nelbert T.
Saga, Marichelle F.

DEPED DIBISYON NG ILIGAN

Asendiente, Loel S.
Balito, Romel A.
Bayking, Crizelle Ann S.
Bontia, Nancy M.
Booc, Corazon E.
Dalayao, Rachel S.
Erat, Emmanuel L.
Gonzaga, Avemar T.
Mandapitan, Ginalyn T.
Mansomayan, Nor-ain G.
Mansomayan, Santaliah G.
Ninal, Editha A.
Onotan, Keren Happuch L.
Tingcang, Michael S.

ANG PAGBUO NG ORTOGRAPIYANG HINIGAUNON

Nabuo ang Ortograpiyang Hinigaunon/Hinigaunën sa pagtutulungan ng mga maaalam na mga guro na Higaunon/Higaunën, mga opisyalis ng DepEd, mga manggagawa ng Translators Association of the Philippines, Inc., at mga mananaliksik ng Komisyon sa Wikang Filipino. Ang mga ito ay ang sumusunod:

PALAGSULAT

DEPED DIBISYON NG GINGOOG

Jesnar Dems Torres, PhD, CESO VI, Schools Division Superintendent
Conniebel Nistal, PhD, Asst.Schools Division Superintendent
Pablito Altubar, CID-Chief

DEPED DIBISYON NG MISAMIS ORIENTAL

Domo, Loiejay S
Presente, Joanna Ruby L.
Salatan, Gerum
Siaman, Danny Boy D.
Tagud, Roselier P.

DEPED DIBISYON NG CAGAYAN DE ORO

Arneto, Jinky M.
Mayake, Vaicar
Omriso, Ronald L.
Piawan, Marisel S.
Pacheco, Nelbert T.
Saga, Marichelle F.

DEPED DIBISYON NG ILIGAN

Asendiente, Loel S.
Balito, Romel A.
Bayking, Crizelle Ann S.
Bontia, Nancy M.
Booc, Corazon E.
Dalayao, Rachel S.
Erat, Emmanuel L.
Gonzaga, Avemar T.
Mandapitan, Ginalyn T.
Mansomayan, Nor-ain G.
Mansomayan, Santaliah G.
Ninal, Editha A.
Onotan, Keren Happuch L.
Tingcang, Michael S.

DEPED DIBISYON NG EL SALVADOR

Bangolto, Bernie
Tamarong, Jigger
Vacalaros, Abegail

DIVISION IPED FOCAL PERSON

Landy V. Mandahinog

CORE FACILITATOR

Danejane P. Mandahinog
Gabriel Pinaalling
Jerry Mandahinog
Mary Neva Grace C. Chipada

CITY IP COORDINATOR

Bae Nay-abutan Rosemarie M. Abutan

NCIP REPRESENTATIVE

Mr. Leopoldo M. Murillo

LR COORDINATOR

Himaya Sinatao

DOCUMENTER

Raymund T. Mandahinog
Marlon Balansag
Ramir Francis Desalisa

WRITERS

Abamonga, Amelita
Abamonga, Rejin KJ
Abamonga, Rudmil
Abellana, Lina R.
Adran, Clyndel
Ansihagan, Roxanne
Balan, Roel
Balansag, Marlon E.
Basa, Flordeliza M.
Bayon-on, Aldren
Chipada, Mary Neva Grace C.
Cranzo, Iris
Dagangon, Regina
Delos Santos, Shilla
Desalisa, Ramir Francis P.
Duhaylungsod, Pipo
Lilay, Jethron
Mandahinog, Danejane P.
Mandahinog, Jerry V.

DEPED DIBISYON NG EL SALVADOR

Bangolto, Bernie
Tamarong, Jigger
Vacalaros, Abegail

DIVISION IPED FOCAL PERSON

Landy V. Mandahinog

CORE FACILITATOR

Danejane P. Mandahinog
Gabriel Pinaalling
Jerry Mandahinog
Mary Neva Grace C. Chipada

CITY IP COORDINATOR

Bae Nay-abutan Rosemarie M. Abutan

NCIP REPRESENTATIVE

Mr. Leopoldo M. Murillo

LR COORDINATOR

Himaya Sinatao

DOCUMENTER

Raymund T. Mandahinog
Marlon Balansag
Ramir Francis Desalisa

WRITERS

Abamonga, Amelita
Abamonga, Rejin KJ
Abamonga, Rudmil
Abellana, Lina R.
Adran, Clyndel
Ansihagan, Roxanne
Balan, Roel
Balansag, Marlon E.
Basa, Flordeliza M.
Bayon-on, Aldren
Chipada, Mary Neva Grace C.
Cranzo, Iris
Dagangon, Regina
Delos Santos, Shilla
Desalisa, Ramir Francis P.
Duhaylungsod, Pipo
Lilay, Jethron
Mandahinog, Danejane P.
Mandahinog, Jerry V.

Mandahinog, Keziah Lalen
Mandahinog, Raymund T.
Mandahinog, Rita L.
Manlipania, Marilyn
Mansiguiao, Esther
Mantantuan, Elvie
Nacorda, Lenie
Obelno, Jerry
Opiso, Rutchen
Orlandez, R-Chelita
Palis, Maricel
Pinaaling, Gabriel
Reneza Ansihagan
Sin-ingan, Dario Jr.
Sin-ingan, Jenny Mae
Tinaghanao, Rida

MGA ENKOWDER / LAY-OUT ARTIST

Mandahinog, Raymund T.
Mandahinog, Danejane P.
Balansag, Marlon E.

MGA RESOURCE PERSON

Alevio, Margeline A.
Alivio, Bae Dalumangcob Margelin A.
Ansihagan, Budluwa
Ansihagan, Kiki
Asapon, Cezar T.
Basisihan, Datu Kid-aban
Cunto, Datu Ayudante Arturo L.
Damitan, Datu Rordario Tumbag
Enluran, Bae Kalalagan Melba A.
Guicanan, Datu Masiricampo Paulino P.
Javenian, Jude “Datu Masikal”
Lutao, Datu Tulonghaan Gabriel
Mandahinog, Melanie “Bae Malantaw”
Mandahinog, Rubin “Datu Lubentahan”
Manhonyogan, “Datu Mansuklian”
Manhumoay, Datu Atras Lugob
Pinabigol, Datu Linhaw
Pinatawan, Pedro
Siaman, Francisco “Datu Man-Isgayan”
Sin-ingan, Datu Daniel
Sisayan, “Baylan Trining” H.
So-Ong, Bae Kaamulan Gloria C.
So-Ong, Datu Diamla Rolando D.

Mandahinog, Keziah Lalen
Mandahinog, Raymund T.
Mandahinog, Rita L.
Manlipania, Marilyn
Mansiguiao, Esther
Mantantuan, Elvie
Nacorda, Lenie
Obelno, Jerry
Opiso, Rutchen
Orlandez, R-Chelita
Palis, Maricel
Pinaaling, Gabriel
Reneza Ansihagan
Sin-ingan, Dario Jr.
Sin-ingan, Jenny Mae
Tinaghanao, Rida

MGA ENKOWDER / LAY-OUT ARTIST

Mandahinog, Raymund T.
Mandahinog, Danejane P.
Balansag, Marlon E.

MGA RESOURCE PERSON

Alevio, Margeline A.
Alivio, Bae Dalumangcob Margelin A.
Ansihagan, Budluwa
Ansihagan, Kiki
Asapon, Cezar T.
Basisihan, Datu Kid-aban
Cunto, Datu Ayudante Arturo L.
Damitan, Datu Rordario Tumbag
Enluran, Bae Kalalagan Melba A.
Guicanan, Datu Masiricampo Paulino P.
Javenian, Jude “Datu Masikal”
Lutao, Datu Tulonghaan Gabriel
Mandahinog, Melanie “Bae Malantaw”
Mandahinog, Rubin “Datu Lubentahan”
Manhonyogan, “Datu Mansuklian”
Manhumoay, Datu Atras Lugob
Pinabigol, Datu Linhaw
Pinatawan, Pedro
Siaman, Francisco “Datu Man-Isgayan”
Sin-ingan, Datu Daniel
Sisayan, “Baylan Trining” H.
So-Ong, Bae Kaamulan Gloria C.
So-Ong, Datu Diamla Rolando D.

MGA KONSULTANT

TAP LANGUAGE DEVELOPMENT WORKSHOP TEAM

Daguman, Josephine S., PhD, Head Facilitator

Dumalaug, Noemi L., MA, Facilitator and Coordinator

Castillo, Marie Israel E., MA, Facilitator

Viloria, Rosario S., MA, Facilitator

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO TEAM

Hinampas, Lourdes Z., Chief Language Researcher

Pelagio, Earvin Christian T., Senior Language Researcher

TAGASUBAYBAY

Gallega, Aster M., Facilitator Workshop

Mandahinog, Landy V., Facilitator Workshop

Perez, Ernesto G., Facilitator Workshop

Tagalogon, Marcel J., Facilitator Workshop

Tambeling, Romeo S., Facilitator Workshop

Vallador, Josephine, Facilitator Workshop

MGA KONSULTANT

TAP LANGUAGE DEVELOPMENT WORKSHOP TEAM

Daguman, Josephine S., PhD, Head Facilitator

Dumalaug, Noemi L., MA, Facilitator and Coordinator

Castillo, Marie Israel E., MA, Facilitator

Viloria, Rosario S., MA, Facilitator

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO TEAM

Hinampas, Lourdes Z., Chief Language Researcher

Pelagio, Earvin Christian T., Senior Language Researcher

TAGASUBAYBAY

Gallega, Aster M., Facilitator Workshop

Mandahinog, Landy V., Facilitator Workshop

Perez, Ernesto G., Facilitator Workshop

Tagalogon, Marcel J., Facilitator Workshop

Tambeling, Romeo S., Facilitator Workshop

Vallador, Josephine, Facilitator Workshop

KASAYSAYAN KU PUGHINANG KU ORTOGRAPIYA

Su nahinang ha *Ortograpiya ha Hinigaunon* resulta ku Language Development Workshop Series ku Translators Association of the Philippines, Inc. Amin un paman nagkalingu-lingu ha mga workshop.

Su anay ha workshop iyan su “Orthography Development Writeshop (Phase 3) pada ku siyam ha ICC sakup un duun su Higaunon ku Region 10 diya ta banuwa ku Loiza’s Pavilion ta Malaybalay, Bukidnon puun ku 9–14 Hulyo 2018.

Su sunud ha workshop daan iyan su “Orthography Enhancement Workshop (Phase 4) pada ku Cluster 2 sakup un su Higaunon diyâ ta Dynasty Hotel ku Cagayan de Oro sugod ku 25–28 Setyembre 2018.

Su ikatatulu ha workshop pigngadanan ha “Retooling of Pool Writers on the Validation of 4 minima Cluster 1-3”. Su hain ha workshop, pig-amul-amulan ku mga kasayudan ku mga partisipanti daw nahinang haina ha Ortograpiya ha Hinigaunon. Su hain ha workshop, migkasabuwa su pudu partisipanti ha Higaunon su tawag ku mga o t a w / tao daw Hinigaunon su tawag ku inikagiyan dan. Su haini ha workshop nahiganap gabi ku 9–13 Disyembre 2019 diya ta Chali Resort and Conference Center, Cagayan de Oro City.

Taman ha migpandemya un paman gabi katapusan ha bulan ku Disyembre 2019, iyan un paman nahinang su “Online Mentoring in Finalizing Orthography Draft” diya ta Google Meet ha pinanguluhan ku TAP, KWF, mga Higaunon daw pili ha mga magtutudlu ku Dibisyon ku Gingoog City. Naisab pa haini gabi ku 27 Pebrero 2021, 13 daw 20 Marso 2021.

Naghinang su Schools Division of Gingoog City ku memorandum gabi ha ika-24 ku Marso 2021 ha padayunun ku Dibisyon ku Gingoog City su “Online Mentoring in Finalizing Orthography Draft” sugod 3–10 Abril 2021 daw taman ku mga sumunod ha mga Sabado duun

KASAYSAYAN NG PAGBUO NG ORTOGRAPIYA

Ang nabuong *Ortograpiya ha Hinigaunon* ay resulta ng Language Development Workshop Series ng Translators Association of the Philippines, Inc. Nagkaroon ng serye ang mga workshop.

Ang unang workshop ay ang “Orthography Development Writeshop (Phase 3)” para sa siyam na katutubong pamayanang kultural kabilang ang Higaunon ng Rehiyon 10 sa Loiza’s Pavilion sa Malaybalay, Bukidnon simula 9–14 Hulyo 2018.

Ang sumunod na workshop naman ay tinawag na “Orthography Enhancement Workshop (Phase 4)” para sa Cluster 2 kabilang ang Higaunon sa Dynasty Hotel ng Lungsod ng Cagayan de Oro simula 25–28 Setyembre 2018.

Ang ikatlong workshop ay pinangalanang “Retooling of Pool Writers on the Validation of 4 Minima ng Cluster 1-3.” Sa workshop na ito, pinagsama-sama ng mga kalahok ang kanilang mga kaalaman at nabuo nila ang unang borador nitong Ortograpiyang Hinigaunon. Sa workshop na ito, nagkasundo ang lahat ng kalahok na Higaunon ang tawag sa mga tao at Hinigaunon naman ang tawag sa wika. Ang nabanggit na workshop ay naganap noong 9–13 Disyembre 2019, sa Chali Resort and Conference Center, Lungsod Cagayan de Oro.

Hanggang sa dumating ang pandemya noong katapusan ng Disyembre 2019, kaya naman nailunsad ang “Online Mentoring in Finalizing Orthography Draft” via Google Meet sa pangunguna ng TAP, KWF, tagapangasiwa ng Higaunon at piling mga guro ng Dibisyon ng Lungsod Gingoog simula noong 27 Pebrero 2021. Naulit ito noong 13 at 20 Marso 2021.

Nagpalabas ang Schools Division ng Lungsod Gingoog ng memorandum noong 24 Marso 2021 na ipagpatuloy ang Dibisyon ng Lungsod Gingoog ang “Online Mentoring in Finalizing Orthography Draft” simula 3–10 Abril 2021 at hanggang sa mga sumunod na

ku Google Meet. Gabi ha 24 Mayo 2021 naka-amul un paman su Dibisyon ku Misamis Oriental. Daw gabi ha 1 Mayo 2021 hangtud ha 28 Agosto 2021 naka-amul daan su Dibisyon ku El Salvador, daw Dibisyon ku Iligan.

Naka-uma un paman su selebrasyon ku TAP ku “Buwan ng Wika 2021, Pagpapasigla ng Aming Wika: Virtual na Pagbabahagi”. Tain/ Tiini amin pug-ilà ku mga magtutudlù/magnanau ha Higaunon/ Higaunën ku mga resulta ku pugtuuna duun ku inikagiyan ku Higaunon/Higaunën gabi ku 31 Agosto 2021 pinaagi ku ZOOM application. Nakailà daan ku pugbatbat si G. Landy V. Mandahinog duun ku kahintang ku inikagiyan ku Hinigaunon/Hinigaunën daw ku mga pamaagi ha iyan mapalambù.

Nahinang daan su anay ha “Online Inter-Provincial Consultative Conference” gabi ha 4 Setyembre 2021 payanaun ta 2 Oktobre 2021 duun ku Google Meet. Nakaduun paman su mga KWF, TAP, DepEd Region 10 daw su mga datu daw bae ta Higaunon ku lalima ha probinsya iling ku Lanao del Norte, Misamis Oriental, Agusan del Sur, Agusan del Norte, daw Bukidnon pinaagi ku Zoom application. *Ortograpiya ha Hinigaunon/Hinigaunën* ha pig-amulan ku mga lider ku Higaunon ICC daw mga otaw/ëtaw puun ku KWF, TAP, daw DepEd national, regional daw division offices.

Pinaagi ku Regional Memorandum No. 646, s. 2021, nahinagap/ naula-ula daan su “Presentation, Convergence, Finalization, and Recognize of the Draft Orthographies ng Higaunon, Binukid at Talaandig ICCs” gabì ha 5 Nobyembre 2021 duun ku ZOOM application.

Nahinagap/Naula-ula daan su online ha amul-amul gabì ha 27 Nobyembre 2021 duma su mga magtutudlù/magnanau puun ta Agusan del Norte.

Su malu-ag daw multisektoral ha konsultasyon bahin ku *Ortograpiya ha Hinigaunon* nahinagap/naula-ula gabì ha 3 Disyembre 2021 ta Zoom application. Su nakaduun ta pug-amul-amul iyan su mga Higaunon ICC puun ku Lanao del Norte, Misamis Oriental, Agusan del Sur, Agusan del Norte, daw Bukidnon daw mga otaw/ëtaw puun ku KWF, TAP, NCIP, daw DepEd national, regional daw division offices.

mga Sabado sa pamamagitan ng Google Meet. Noong 24 Mayo 2021 ay sumali na rin ang Dibisyon ng Misamis Oriental. Noong 1 Mayo 2021 hanggang 28 Agosto 2021 ay sumali na rin ang Dibisyon ng El Salvador, at Dibisyon ng Iligan.

Dumating naman ang selebrasyon ng TAP ng “Buwan ng Wika 2021: Pagpapasigla ng Aming Wika (Isang Virtual na Pagbabahagi)”. Dito nagkaroon ng pagbahagi ang mga gurong Higaunon/Higaunën ng resulta ng saliksik tungkol sa palatunugan ng Higaunon/Higaunën noong 31 Agosto 2021 sa pamamagitan ng Zoom application. Nagbigay naman ng salaysay si G. Landy V. Mandahinog tungkol sa kalagayan ng katutubong wikang Hinigaunon/Hinigaunën at ang mga pagsisikap na mapaunlad ito.

Nailunsad rin ang kauna-unahang “Online Inter-Provincial Consultative Conference” noong 4 Setyembre 2021 hanggang 2 Oktubre 2021 sa Google Meet. Dumalo sa pagtitipon ang mga KWF, TAP, DepEd Rehiyon 10, at mga namumuno ng Katutubong Higaunon ng limang probinsiya gaya ng Lanao del Norte, Misamis Oriental, Agusan del Sur, Agusan del Norte, at Bukidnon sa pamamagitan ng Zoom application. *Ortograpiyang Higaunon* na nilahukan ito ng pinuno ng Higaunon ICC at kawani ng KWF, TAP, at DepEd national, regional at division offices.

Sa pamamagitan ng Regional Memorandum No. 646, s. 2021 nagkaroon naman ng “Presentation, Convergence, Finalization, and Recognize of the Draft Orthographies ng Higaunon, Binukid at Talaandig ICCs” noong 5 Nobyembre 2021 sa ZOOM application.

Nagkaroon naman ng online na pagpupulong noong 27 Nobyembre 2021 kasama ang mga guro mula sa Agusan del Norte.

Ang malawakan at multisektoral na konsultasyon tungkol sa *Ortograpiyang Hinigaunon* ay naganap noong 3 Disyembre 2021 sa Zoom application. Ang mga dumalo sa pagtitipon ay mula sa limang probinsya ng Lanao del Norte, Misamis Oriental, Agusan del Sur, Agusan del Norte, at Bukidnon kasama ang mga kawani ng KWF, TAP, NCIP at DepEd mula sa tanggapang Pambansa, panrehiyon, at pandibisyon.

APENDIKS

PAGSUWAT NG TULDIK

1. Su lengguwahe ku computer taw ngaay naka-set ta:
English (United States)
United States-International Keyboard
2. Sundun taw su musunud ha instraksiyon pada makasuwat ku patingog ha amin tuldik:

Gusto ha maaha	Una na Tuslukun	Sunud na Tuslukun	Su matunga/ malugwà
Hain ha silaba su amin puntu	' (apostrophe key)	Malka/Letra ku bis-ay ha palagong	á, í, ú
Baliyas sa tumuy ku silaba ku sulti	` (grave accent key)	Malka/Letra ku palaging ha sundan ku baliyas	à, ì, ù
Su silaba ha tapus ku baliyas iyan bis-ay ha silaba ku kagi	^ (circumflex accent key)	Malka/Letra ku bis-ay ku palagong	â, î, û
Schwa o palagong pëpët	" (quotation marks)	Malka/Letra ha e	ë

APENDIKS

PAGSUSULAT NG TULDIK

1. Ang lengguwahe ng computer ay dapat naka-set sa:
English (United States)
United States-International Keyboard
2. Sundin ang sumusunod na instruksiyon upang makasulat ng patinig na may tuldik:

Nais maipakita	Unang Pindutin	Sunod na Pindutin	Kinalabasan
Aling pantig ang may diin	' (apostrophe key)	Titik ng diniinang patinig	á, í, ú
Impit sa dulo ng pantig o salita	` (grave accent)	Titik ng patinig na sinusundan ng impit	à, ì, ù
Pantig na nagtatapos sa impit ay siyang diniinang pantig ng salita	^ (circumflex accent key)	Titik ng diniinang patinig	â, î, û
Schwa o patinig pëpët	" (quotation marks)	Titik e	ë

Republika ng Pilipinas
Tanggapan ng Pangulo

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

KAPASIYAHAN NG KALUPUNAN NG KOMISYONER BLG. 36-05
Serye 2023

PINAGTITIBAY ANG KAPASIYAHAN PARA SA ORTOGRAPIYA HA HINIGAUNON

SAPAGKAT, alinsunod sa Bata Republika Blg. 7104, s. 1991, upang magpatupad ng patakaran ng Estado sa pagtitiyak at pagtataguyod ng patuluyang pagpapalunlad, pagpapayaman, at pagpapalaganap ng mga wika ng Pilipinas;

SAPAGKAT, iniaatas pa ng Seksiyon 14 ng Batas Republika Blg. 7104, s. 1991 ang sumusunod na mga responsibilidad ng KWF:

(d) Magpanukala ng mga patnubay at istandard para sa mga anyuing lingguwistiko at pagpapahayag sa lahat ng opisyal na komunikasyon, publikasyon, teksbuk, at iba pang materyales sa pagbasa at pagtuturo;

(e) Hikayatin at palaganapin, sa pamamagitan ng sistema ng mga insentibo, ang mga grant at gawad, ang pagsusulat at publikasyon—sa Filipino at ibang mga wika ng Pilipinas—ng mga akdang orihinal, kabilang ang mga teksbuk at sangguniang materyales sa iba't ibang disiplina;

xxx

(g) Tawagan ang alinmang kagawaran, kawanihan, opisina, ahensiya, o alinmang kasangkapan ng Pamahalaan, o alinmang pribadong entidad, institusyon, o organisasyon para sa kooperasyon at tulong sa pagtupad ng mga gawain, tungkulin, at pananagutan nitó;

(h) Magasagawa sa mga antas na pambasa, rehiyonal, at lokal ng mga pagdinig pambuliko, kumperensiya, seminar, at iba pang mga pangkatang talakayan upang umalam at tumulong sa paglutas ng mga suliranin at mga isyung may kaugnayan sa pagpapalunlad, pagpapalaganap, at preserbasyon ng Filipino at iba pang mga wika ng Pilipinas;

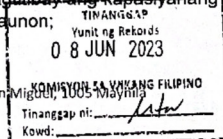
SAPAGKAT, ang *Ortograpiya ha Hinigaunon* ay nagsisilbing mahalagang sanggunian para sa mga mananaliksik ng mga wika ng bansa na tumutugon sa mandato ng KWF batay sa Batas Republika Blg. 7104, gayundin sa mga pangunahing kasangkot.

IPINAPASIYA, gaya ng ginawang pagpapasiya ngayon, at sang-ayon sa mga inilatag na proposisyon sa itaas, pinagtitiyak ng KWF ang patarakan sa pagbuo at

pagpapatupad ng patakarang pangwika ng KWF kaugnay ng opisyal na ortograpiya ng Hinigaunon;

IPINAPASIYA, na matapos ang konsultasyon at ugnayan ng KWF at ng mga stakeholder ng wikang Hinigaunon, at matapos din ang serye ng pagsusuri at rebisyon ng ortograpiya ng nabanggit na wika, pinagtitiyak ang kapasiyahan ng ito bilang pagkilala sa opsiyal na ortograpiya ng wikang Hinigaunon;

2/P Gusaling Watson, 1610 Jose P. Laurel Street, San Miguel, 1005 Maynila
(02) 899-606-70
www.kwf.gov.ph komisjonsawika@gmail.com

Republika ng Pilipinas
Tanggapan ng Pangulo

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

IPINAPASIYA pa, na anumang pagbabago sa ortograpiya ng nabanggit na wika ay kinakailangang dumaan sawastong konsultasyon ng KWF at ng mga stakeholder ng wika, at pagkaraan ay sa pagpapatibay ng Kalupunan ng mga Komisyoner ng KWF;

IPINAPASIYA din, na maglalaan ng kaulukang pondo ang KWF para sa paglalathala ng nabanggit na ortograpiya;

IPINAPASIYA sa wakas, na inilalakip at ginagawang mahalang bahagi ng kapasiyahang ito ang koypa ng opisyal na ortograpiya ng wikang Hinigaunon.

PINAGTIBAY NG KALUPUNAN NG MGA KOMISYONER SA PULONG NG KALUPUNAN NA GINANAP NGAYONG 31 Mayo 2023 SA KWFBULWAGANG ROMUALDEZ, GUSALING WATSON, SAN MIGUEL, MAYNILA.

KOM. ARTHUR P. CASANOVA
Komisyoner para sa Wikang Tagalog

KOM. BENJAMIN M. MENDILLO, JR.
Komisyoner para sa Wikang Ilokano

KOM. CARMELITA C. ABDURAHMAN
Komisyoner para sa Wikang Waray

KOM. ALAIN RUSS G. DIMZON
Komisyoner para sa Wikang Hiligaynon

KOM. HOPE S. YU
Komisyoner para sa Wikang Sebwano

KOM. JIMMY B. FONG
Komisyoner para sa mga Wikang
Kahilagaang Pamayanang Kultural

KOM. ABRAHAM P. SAKILI
Komisyoner para sa mga Wikang
Muslim Mindanao

2/P Gusaling Watson, 1610 Jose P. Laurel Street, San Miguel, 1005 Maynila
(02) 899-606-70
www.kwf.gov.ph komisjonsawika@gmail.com

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

Gusaling Watson, 1610 Kalye J. P. Laurel

San Miguel, 1005 Maynila

Tel. (02) 899-606-70

www.facebook.com/komfilgov

komfil@kwf.gov.ph

www.kwf.gov.ph